

Hrvatski dječji roman s tematikom Domovinskog rata

Grdenić, Valentina

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:592554>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-06**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)



**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE**

**VALENTINA GRDENIĆ
DIPLOMSKI RAD**

**HRVATSKI DJEČJI ROMAN S
TEMATIKOM DOMOVINSKOG RATA**

Čakovec, srpanj, 2020.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE
(Čakovec)**

DIPLOMSKI RAD

IME I PREZIME PRISTUPNIKA: VALENTINA GRDENIĆ

**TEMA DIPLOMSKOG RADA: HRVATSKI DJEČJI ROMAN S
TEMATIKOM DOMOVINSKOG RATA**

MENTOR: izv. prof. dr. sc. ANDRIJANA KOS-LAJTMAN

Čakovec, srpanj, 2020.

SADRŽAJ

SADRŽAJ	2
SAŽETAK	3
SUMMARY	4
1. UVOD	5
2. HRVATSKI DJEČJI RATNI ROMAN	6
2.1. Pristupi dječjem ratnom romanu	7
2.2. Književne prilike 90-ih	9
3. TEMATIKA DOMOVINSKOG RATA U DJEČJEM ROMANU	10
3.1. Rat kao sazrijevanje.....	11
3.2. Rat kao pustolovina	22
3.3. Rat kao fantastika	29
4. ZAKLJUČAK	42
LITERATURA	45
IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA	47

SAŽETAK

Hrvatska dječja književnost o ratu dijeli se na dva tematska kruga, to su Drugi svjetski rat i Domovinski rat. Rat se u dječjim romanima javlja dosta kasno zbog same problematike, odnosno rat je dugo u hrvatskoj dječjoj književnosti bio shvaćen kao tabu tema i zbog toga nije imao mjesta u dječjoj književnosti. Dugo se smatralo kako temama poput rata, seksualnosti, nasilja nije mjesto u dječjoj književnosti jer su djeca nezrela za takve teme. Uključivanjem takvih tema u hrvatsku dječju književnost briše se tadašnja cenzura i jasno se počinje progovarati o društvenim problemima koji okružuju djecu. Domovinski rat dio je novije hrvatske povijesti i svakako je uzrok stvaranju brojnih djela s tematikom rata kako bi se tadašnja stvarna zbivanja prenijela na papir i ostala trajno zapamćena. Veliki književni opus ratnih djela namijenjen je djeci. Glavni junaci tih djela su dječji likovi. Djeca su u tim romanima najčešće žrtve rata, jer ih rat tjera da ranije odrastu i oduzima im pravo na bezbrižno i sretno djetinjstvo. Oni nerijetko iznose svoje viđenje, tj. pisci opisuju rat kroz dječje oči, pa tako imamo djela koja su primarno okrenuta sazrijevanju djeteta kroz rat (*Ubili su mi kuću, Strah me, mama, Mali ratni dnevnik, Želiš li vidjeti bijele labudove?, Marijina tajna*). S druge strane, postoje djela koja rat predstavljaju kao svojevrsnu pustolovnost gdje djeca imaju odlike hrabrosti i odgovornosti (*Bijeg u košari, Čuvari amfora, Kanjon opasnih igara, Ivin Vučko*), kao i djela koja rat prikazuju kroz fantastične elemente (*Božićna bajka, Smogovci u ratu, Gdje izvire potok, Čuvarice novih krovova, Dimnjačar i bijela golubica, Od rata do zvijezda, Koko u Kninu, Crobinhoodovi, Krik*).

KLJUČNI POJMOVI: Domovinski rat, dječji likovi, sazrijevanje, pustolovnost, fantastični elementi

SUMMARY

Croatian children's literature on war is divided into two thematic circles, the Second World War and the Croatian War of Independence. War appears in children's novels quite late because of the problem itself, that is, war has long been understood as a taboo topic in Croatian children's literature and therefore had no place in children's literature. It has long been thought that topics such as war, sexuality, violence have no place in children's literature because children are immature for such topics. The inclusion of such topics in Croatian children's literature erases the censorship of the time and clearly begins to talk about the social problems that surround children. The Croatian War of Independence is a part of recent Croatian history and is certainly the cause of the creation of numerous works with the theme of war in order to transfer the real events of that time to paper to remain permanently remembered. A large literary opus of war books is intended for children. The main characters of these books are children's characters. In these novels, children are most often victims of war, because war forces them to grow up earlier and deprives them of the right to a carefree and happy childhood. They often express their views, that writers describe through children's eyes, so we have works that are primarily aimed at maturing a child through war (*They killed my house, I'm scared, Mom, Little War Diary, Do you want to see white swans ?, Mary's secret*). On the other hand, there are works that present the war as a kind of adventure where children have the qualities of courage and responsibility (*Escape in a basket, Guardians of amphorae, Canyon of Dangerous Games, Ivin Vucko*), as well as works that depict war through fantastic elements (*Christmas fairy tale, Smogovci in war, Where the stream springs, Guardians of new roofs, Chimney sweep and white dove, From war to the stars, Koko in Knin, Crobinhoods, Scream*).

KEYWORDS: Croatian War of Independence, children characters, maturation, adventure, fantastic elements.

1. UVOD

Književnost je oduvijek definirana svojom okolinom, točnije, svako je djelo predodređeno društvenim i političkim zbivanjima vremena u kojem neko djelo nastaje. Dječja književnost nastala je kao posljedica čovjekove svijesti da dijete odrasta uz knjigu. Djeca uz pomoć knjiga uče, izgrađuju svoje čitalačke vještine, razvijaju vokabular, maštaju, itd. Kroz povijest se mijenjao čovjekov položaj u društvu, pa se tako mijenjala i knjiga za djecu. Danas, u postmodernističko doba, pokušava se napraviti odmak od tabua namrijetih tradicijom i djetetu se nudi književnost koja ne zazire od problema, već ulazi u problem. Dječja ratna književnost u Hrvatskoj značajnije počinje s Drugim svjetskim ratom, kada su pisci u svoja djela za djecu unijeli temu rata. Rat, smrt, stradanja i slični fenomeni oduvijek su bile svojevrsne tabu teme. Teško je djetetu približiti rat, posljedice rata, tragična stradanja, no s druge strane, takve teme donose djeci uvid u stvarne događaje i dobar su primjer povezivanja povijesti s književnošću.

U vrijeme Domovinskog rata ponovno se javlja slična intencija kod pisaca i oni ponovno pišu djela namijenjena djeci s tematikom rata (Mladen Kušec, Nikola Pulić, Stjepan Tomaš, Nada Iveljić, Maja Gluščević, Hrvoje Hitrec, Vladimir Tadej, Milan Taritaš, Predrag Raos, Ivan Kušan, Dunja Kalilić, Zlatko Krilić). Dječji likovi predstavljaju svoj svijet, svoje probleme, pustolovine, maštanja. Dubravka Zima (2001) u članku *Dječja književnost o ratu* smješta te romane u tri kategorije: rat kao sazrijevanje, rat kao pustolovina i rat kao fantastika. Rat kroz ove tri dimenzije prikazan je i u dječjim romanima koje ću interpretirati kroz ovaj rad. Puno pisaca progovara o tom vremenu i puno istraživača piše znanstvene radove na tu temu, promišljajući o važnosti tematike rata u dječjim romanima (Dubravka Zima, Dubravka Težak, Stjepan Hranjec, Branko Pilaš, Sanja Vrcić-Mataija i dr.).

2. HRVATSKI DJEČJI RATNI ROMAN

Stjepan Hranjec (1998a:9) dječji roman opisuje kao „slojevitu pripovjednu vrstu dječje književnosti, u kojem su glavni likovi djeca, sa svojim doživljajima, strepnjama i nadama.“ Dječji ratni roman povezuje sve te elemente uz temu rata. Marijana Hameršak i Dubravka Zima (2015) hrvatski dječji roman simbolički uspoređuju s poligonom gdje se dječja i popularna kultura povezuju i stvaraju književna djela popularna za male čitatelje. Berislav Majhut (2008b) smatra kako je dječji roman niz paradigmi u kojima je svaka sljedeća paradigma na neki način odgovor, odnosno pojedina paradigma nastaje kao odgovor na problem koji se nalazi u društvu. Zbog toga su pokušaji prevladavanja nedostataka prethodne paradigme postali toliko očigledni da su zahtijevali radikalnu promjenu u strukturi romana. On smatra kako dijete treba biti „implicitni čitatelj“, odnosno dijete je centar u razumijevanju dječje književnosti. Zato su se i počele javljati tabu teme rata, nasilja, bolesti, ovisnosti i seksualnosti gdje su odrasli tradicionalno smatrali kako djeca nisu dovoljno iskusni čitatelji za shvaćanje takvih tema. Tome u prilog ide i kasno uključivanje takvih tema u romane, pa zato prve značajnije romane s tematikom rata imamo nakon Drugog svjetskog rata. Dubravka Težak (1991) primjećuje:

Dugo je književnost za djecu pripadala prvenstveno 'pedagoškom području', a onda se šezdesetih godina u većini europskih zemalja javljaju pisci koji pišu vesele, nestašne pjesme i priče iz kojih je prognana pedagoška orijentacija. (Težak, 1991:10)

O promjenama u književnosti govori i Krešimir Nemeč:

Zbivanja u književnosti oduvijek su se odvijala u neposrednoj korelaciji s burnim promjenama na društvenoj i političkoj pozornici. Koliko god povjesničari književnosti nastoje periodizaciju neke nacionalne književnosti ustrojiti prema imanentno literarnim odrednicama, često je to nemoguće jer upravo događaji na političkoj ili kulturnoj povijesti uvjetuju smjenu pravaca ili modela. (Nemeč, 2003:257)

S obzirom na to stajalište razlikujemo dva tematska kruga koji pripadaju hrvatskom dječjem ratnom romanu, a to su: Drugi svjetski rat i Domovinski rat.

2.1. Pristupi dječjem ratnom romanu

„Hrvatska se znanost o dječjoj književnosti dječjom književnošću o ratu bavila pregledno i opisno, tek sporadično produbljujući svoj teorijski interes“ (Zima, 2001:83). Rat sam po sebi ima svoju težinu i okrutnost te je teško smjestiti dijete u centar zbivanja, a da i samo ne postane žrtvom namjerne promjene. To primjećuje i Milan Crnković (1973):

Rat jednostavno briše djetinjstvo ostavljajući u zamjenu nezadovoljenost fizičkih potreba, teške psihičke traume, potrebu da dijete, preskočivši normalni razvojni ciklus, postane u trenutku odrastao čovjek i ponese na nejakim leđima sav teret svijeta koji ono nije stvorilo. (Crnković, 1973:149)

Prema Zimi (2001:83) hrvatski dječji ratni roman smještamo u dva tematska kruga: „dječja književnost o Drugom svjetskom ratu te dječja književnost o Domovinskom ratu.“ Težak (1991) zaključuje kako nakon Drugog svjetskog rata dolazi do stvaranja djela koja stvaraju međuratni autori koji zbog približavanja novome vremenu još u svojim djelima nisu toliko dorasli stilskim inovacijama. Težak (1991) smatra da iako su se ti autori približili aktualnim društvenim temama, oni su i dalje bili preokupirani vlastitim djetinjstvom. Težak (1997) razlikuje dva pristupa u tim romanima:

Neki su se pisci opredjeljivali za izrazito akcijske romane u kojima su djeca bila vrlo aktivni borci, spremni na velike podvige, nerijetko je njihovo djelovanje preraslo stvarne dječje mogućnosti. Nastali su romantičarski, jednodimenzionalni likovi – iznimno hrabri, savjesni, odlučni, snalažljivi, domišljati. Fabularna rješenja s pobjedom dobra djelovala su bajkovito. Bila su to šablonski napisana djela s predvidivim krajem. Uspjelijima su se pokazala djela gdje su djeca ostala tek pasivni likovi, promatrači zla oko sebe, zbunjeni jer ne razumiju tužna događanja kojima su svjedoci. Sklonija strahu, negoli herojstvu. (Težak, 1997:42)

Što se tiče djela u vrijeme Domovinskog rata, „većina romana i pripovijedaka čvrsto je povezana s društvenim kontekstom i jedino poznavanje tog konteksta omogućuje iščitavanje metaforičkih tragova što ih pisci ostavljaju u svojim romanima ili, rjeđe, pripovijetkama“ (Zima, 2001:100). Domovinski rat donio je za sobom velika razaranja i brojna stradanja nevinih ljudi, što djece, što odraslih, što je rezultiralo ponovnim pisanjem romana s ratnom tematikom. Hameršak i Zima (2015) donose zaključak kako djela o Domovinskom ratu prvenstveno govore o djeci koja su žrtve nemilog događaja.

Dječji je romaneskni korpus u devedesetim godinama, pak, osobito društveno rezonantan obzirom na ratni kontekst i posljedične socijalne turbulencije, što se ogleda u problematiziranju i ponegdje radikalnome pojednostavljivanju predodžbi i značenja dječjih romana. Ideja o djetetu kao ratnoj žrtvi unekoliko radikalizira pa i izaziva do tada u romanesknoj produkciji već uspostavljenu ideju o kompetentnom i društveno uključenom djetetu, te ponovno u prvi plan gura ideju o dječjoj dragosti, odnosno dječjoj nevinosti i intuitivnosti. (Hameršak i Zima, 2015:222, 223)

Težak (1997) smatra kako se djela nastala nakon Drugog svjetskog rata po svom pristupu ne razlikuju previše od djela nastalih tijekom i nakon Domovinskog rata. No, primjećuje:

Pisci često žele dati svoj prosvjed protiv bezdušnog, osvajačkog rata koji se ponekad gubi u pretjeranoj patetičnosti i deklarativnosti, retoričnosti i baladičnosti. Iz obilja grubog materijala što ga pruža rat: bijeg, progonstvo, smrt, strah, odvojenost od najmilijih i različite dramatične sudbine – pisci biraju motive i prilagođavaju iskazu koji djeca mogu prihvatiti. (Težak, 1997:42)

Branko Pilaš (1998) zaključuje:

Kako su djeca doživljavala i preživljavala ratove u prošlosti, možemo tek naslutiti. Tek dva posljednja svjetska rata ostavila su rječitije tragove u pisanoj riječi. I upravo iz tih pisanih djela možemo donekle dokučiti sve one fizičke i duševne boli djece, i ne samo njih, u vrijeme provale Mongola, za turskih pohoda sve do Jadrana i krajnjeg hrvatskog sjevera, nadiranja mletačkih galija i drugih užasa kojih smo se s vremenom oslobodili. Ili nam se, možda, činilo da je kraj bezumlju, nasilju i zlopaćenju došao u ovom našem dvadesetom stoljeću, kad se približavamo 2000. obljetnici rođenja čovjeka koji je propovijedao mir. Nažalost, bezumlje, nasilje, zlopaćenje tek sada poprimaju onaj svoj zastrašujući izgled, koji je, poželimo tako, dosegao svoj vrhunac u Domovinskom ratu. I neka se ne ponovi. (Pilaš, 1998:32)

Pristupi govore svaki za sebe i svaki ih autor drugačije tumači, no svaki od njih polazi od djeteta koji je u srcu zbivanja i na taj način svaki teoretičar kod iznošenja kritike djela daje argumente koji idu ili ne idu u prilog romanima koji su pisani. Budući da je rat u počecima pisanja takvih romana bio izuzetna tabu tema, ne čudi da su ti romani svojim načinom pisanja možda izašli iz granica kvalitetnog i potkrijepljenog pisanja. No, njihovi autori imali su prvenstveno namjeru stavljanja dječjih likova u ratne okolnosti kako bi i djeca bila upoznata sa zbivanjima u njihovoj okolini. Djeca su

ionako imala prilike vidjeti što je rat i što on sa sobom donosi, pa nije bilo potrebe za prikrivanjem takvih tema u književnosti.

2.2. Književne prilike 90-ih

U Hrvatskoj 1991. počinje Domovinski rat koji je bio uzrokom promjena u književnosti. No, rat nije samo ostavio trag u književnosti, već i u izdavaštvu, što je rezultiralo smanjenim brojem izlaska knjiga i gašenjem časopisa. Što se tiče dječje književnosti, do tada popularna izdavačka kuća *Vjeverica*, mijenja naziv u *Ratna vjeverica*. Jagna Pogačnik (2009) opisuje tadašnju situaciju u Hrvatskoj:

Početak je devedesetih godina prošlog stoljeća i hrvatsku književnost obilježila izvanknjiževna činjenica – iskustvo rata. S jedne strane posvemašnji nedostatak infrastrukture (siromašno nakladništvo kao posljedica ekonomske situacije, gašenje ili sve neredovitije izlaženje književnih časopisa, ali i nestanak dotadašnjeg širega kulturnog prostora bivše države), a s druge pojava novih književnih žanrova koji su pokušavali jezikom književnosti odgovoriti na novonastale društvene i političke nedaće, telegrafski su opis slike tadašnje književne scene. (Pogačnik, 2009)

U odnosu na Drugi svjetski rat, nastavljen je niz objavljivanja hrvatskog dječjeg ratnog romana koji je prema kritičarima (Zima, Težak) bio koncipiran na sličan način, iako je inicijalno postojala pretpostavka kako će se tematski krugovi o dva rata uvelike razlikovati. Književnici koje danas smještamo u tematski krug pisaca o Domovinskom ratu (Tomaš, Krilić, Iveljić, Kalilić, Gluščević i dr.), svojim su djelima na različite načine prikazali dijete u odnosu na rat. Nemeč (2003) zaključuje kako promjene koje je donio Domovinski rat mijenjaju hrvatski roman koji događaje više ne prikazuje kao svojevrsnu cenzuru:

Procesi iz osamdesetih godina 20. stoljeća uvelike su nasilno prekinuti i književnost je krenula drugim smjerovima. Stoga književnu produkciju u Hrvatskoj u proteklih dvadesetak godina možemo uvjetno podijeliti na predratnu i na onu ratnu i poratnu. Rat, treba to naglasiti, nije prekinuo sve tendencije iz osamdesetih: razigrani pluralitet stilova i modela i dalje je ostao glavnim obilježjem produkcije. No rat je ipak inicirao važno strukturno i tematsko prestrukturiranje hrvatskog romana i zato ga, u književnopovijesnom smislu, vidimo kao određenu cezuru, kakvu se u mnogih pisaca prepoznaje kao radikalni tematski zaokret prema stvarnim problemima i egzistencijalnoj drami hrvatskog naroda. (Nemeč, 2003:412).

3. TEMATIKA DOMOVINSKOG RATA U DJEČJEM ROMANU

Djela pisana u vrijeme Domovinskog rata nisu pisana isključivo na realističan način. Tematika rata prikazuje se najčešće na stvaran način, ali se nerijetko dopunjuje bajkovitim, pustolovnim ili fantastičnim elementima kako bi djeca lakše razumjela problematiku djela. Tome u prilog ide što niti jedan roman tog vremena nije isključivo s tematikom Domovinskog rata, što zaključuje i Pilaš (1997):

U njima se isprepliću zbivanja iz Domovinskog rata s djetinjstvom. Negdje se bajkovito nadopunjuje s realističkim, a ponekad se javlja i još poneka dodirna točka s pustolovnim, fantastičnim i drugim elementima. (Pilaš, 1997:28)

Zbog toga je Zima (2001) u svojem radu *Hrvatska dječja književnost o ratu* napravila podjelu romana s obzirom na samu tematiku. To su romani u kojima je rat prikazan kao sazrijevanje, romani u kojima je rat prikazan kao pustolovina te romani u kojima je rat prikazan kao fantastika (Zima, 2001). Sanja Vrcić-Mataija (2018) smatra kako nije važno jesu li se djela realizirala unutar realističnog ili fantastičnog opusa, jer je ta književnost o Domovinskom ratu pripomogla ravnopravnom formiranju poetike tog desetljeća. Dva su pripovjedna načina koja su obilježila romane s tematikom Domovinskog rata. Zima (2011) ih pojašnjava:

Prva je od njih ona koja pokušava o ratu pripovijedati onako kako ga vidi i doživljava dijete, što podrazumijeva odsutnost ili barem ublažavanje autocenzure, težnju da se neshvatljivo izloži pojednostavljenom terminologijom ili u pojednostavljenim logičnim okvirima, nastojanje na prikazivanju svakodnevice i utjecaja rata na tu dječju svakodnevicu. Druga je instanca ona koja rat pripovijeda na način na koji odrasli djetetu tumače i opisuju rat i ratna zbivanja, što uključuje ideologiziranost diskursa, shematičnost i funkcionaliziranje dječjih likova. (Zima, 2011:130)

Puno je književnika željelo stvoriti neki pregled tih djela, pa je tako Težak (1997) odredila sličnu podjelu kao i Zima četiri godine kasnije. Ona je djela podijelila u tri kategorije: 1. djela koja pretendiraju dokumentarnosti, 2. djela pustolovnog karaktera i 3. ratne teme u bajkovitom velu (Težak, 1997). Hranjec (1998a) opisuje djela s tematikom Domovinskog rata u pet točaka:

1. Pristup temi je naglašeno emotivan, koji međutim nije za posljedicu imao paralašenje nego uživljavanje u psihologiju djeteta, rat se gleda dječjim očima. Što je vremenski odmak veći, pisci više maha daju maštovitim i vedrijim fabularnim

zamišljajima. 2. Očito je težnja na nefikcionalnim žanrovima: dnevnikom (Tomaš), pismima, reportažom (Kušec). 3. Prevladava prepoznatljivi tematski korpus svakoga pisca posebno i taj se samo 'premješta' u ratno zbivanje (Pulić, Gluščević, Kušan). 4. Stil je lišen bilo kakvih kićenosti, bajkovitosti ili fantastičnosti, ogoljen je, krajnje ekonomiziran, želi svjedočiti snagom činjenica, osobito u djelima čija se radnja zbiva na samom ratnom poprištu, iza prve crte bojišnice. 5. Optimizam, vjera u pobjedu i slobodu u svakom su djelu neupitni. (Hranjec, 1998a:24)

Kroz osamnaest romana hrvatske dječje književnosti prikazat ću odnos likova u okviru romanesknog svijeta, mjesto i vrijeme radnje, pristup tematici rata, narativno-stilske komponente te pripovjedačeve svjetonazorske iskaze i doživljaje o ratu koje iznosi kroz djelo.

3.1. Rat kao sazrijevanje

Prema Lauri E. Berk (2008) razvoj djeteta odvija se kroz tri područja razvoja: emocionalni i socijalni, kognitivni te tjelesni). Sva tri područja u međusobnoj su interakciji i preklapaju se. Autorica smatra kako kroz ta tri područja svako živo biće raste, razvija se i sazrijeva. Sazrijevanje se odvija cijeli život, iako tjelesni razvoj prestaje u mladenačkoj dobi, čovjek cijelog života radi na sebi pa se tako razvija kroz emocionalni i socijalni te kognitivni aspekt. Za mlade osobe to je vrijeme traženja, brojnih odluka i pitanja. Mogli bismo reći da je to jedan veliki korak za svakog čovjeka koji nas na neki način predodređuje za budućnost. Kada se taj period života poklopi s ratom i svim ružnim što on donosi, dijete postaje neznancem u vlastitom tijelu. Vanjski uvjeti i okolina tjeraju ga da 'preskoči' period sazrijevanja, da 'preskoči' svoje vrijeme sretnog djetinjstva jer nema drugog izbora.

Zima (2001) primjećuje kako djela u ovom tematskom krugu govore o djetetovu prirodnom okruženju. Rat koji se zbiva dijete ne razumije, no tumači si ono što čuje od svoje okoline.

U pripovijedanju je bitniji dječji lik i njegova razmišljanja, dok je vanjska, pojavna stvarnost u drugom planu; rat se interpretira kao period sazrijevanja, spoznavanja, odrastanja; djeca ga ne razumiju i ne pokušavaju ga razumjeti, nego uglavnom

ponavljaju i variraju ono što im je dostupno kao tumačenje rata (izvori interpretacije su odrasli, priče svjedoka, mediji). (Zima, 2001:100,101)

Zima (2001) je u ovaj tematski krug uključila tri romana: *Mali ratni dnevnik* Stjepana Tomaša (Zagreb, 1993), *Strah me, mama* Nikole Pulića (Zagreb, 1992) i *Marijinu tajnu* Nade Iveljić (Zagreb, 1995). U ovaj tematski krug uvrstila sam još djela *Ubili su mi kuću* Mladena Kušeca (Zagreb, 1991) i *Želiš li vidjeti bijele labudove?* Nade Iveljić (Zagreb, 1998).

Svako djelo ovog tematskog kruga započinje posvetom. U djelu *Mali ratni dnevnik* Stjepana Tomaša posveta se odnosi na dječake i djevojčice kojima je rat uništio dane djetinjstva. Pisac na samom početku djela sam sebe preispituje navodeći da ne zna bi li počeo pisati djelo ili ne, obzirom na strahote koje se događaju.

Zapisati ili ne. Svoju preveliku muku ne možeš zadržati u sebi. Kad je izgovoriš, olakšaš si dušu. Podijeliš li s nekim svoju bol, ona će se – kažu – udvostručiti. (...) Neprijatelj je opkolio moj grad. Gazi po njemu i komada ga. Šuti Europa, šuti svijet. Zar jedno dijete mora uskliknuti da je car gol? (Tomaš, 1993:8)

Takva pripovjedačka gesta govori da je dijete jedino spremno reći i uvidjeti istinu, bez straha od posljedica. I sama usporedba s bajkom *Carevo novo ruho* od samog početka dnevnik približava malim čitateljima. Samoinicijativno progovaranje o ratnim strahotama dijete čini snažnim pojedincem koje svjesno vidi i zna što se događa.

Hranjec (1998a) smatra kako su posvete u djelima pisane zbog toga što pisci suosjećaju i što znaju kroz kakve sve patnje prolaze djeca u ratnim područjima. Zato pisci pišu takva djela kako bi barem pokušali djeci zamijeniti dane patnje s ponovnom radošću. Djela toga tipa obično su sretnog završetka i puna su nade u bolju i sretniju budućnost.

A posebno su te rane bolne u djece, zato što je pred njima život a na njegovu pragu susreli su se s nečim strašnim, šokantnim, nečim što čak ni njihovi roditelji ne mogu posve shvatiti ni objasniti zato što im je mnogima razoreno najdraže – drago okružje roditeljskog doma, što im je nasilno prikraćeno djetinjstvo. (Hranjec, 1998a:18)

Djelo *Ubili su mi kuću* (1991) Mladena Kušeca, prvo je djelo nastalo s tematikom Domovinskog rata. To djelo nije roman, već „zbirka reporterskih zapisa i dječjih impresija o ratu“ (Hranjec, 1998a:18). Zbirka započinje uvodnim tekstom urednice Vere Barić koja malim čitateljima objašnjava zašto je dotad njihova biblioteka Vjeverica promijenila naziv u Ratna Vjeverica.

Danas, u teškim i dramatičnim trenucima naše domovine Hrvatske, u kojoj se vodi bezumni rat, vaša je igra naglo i okrutno prekinuta. Želja nam je da knjiga i nadalje bude vaš najdraži prijatelj, ma gdje se nalazili, u skloništima, zbjegovima, izvan domovine. Zbog toga smo započeli objavljivanjem knjiga pod zajedničkim nazivom RATNA VJEVERICA. Ona će vas hrabriti, pomagati vam da ne zaboravite na leptire i vjeverice i pripremite se za vrijeme kad ćete opet moći nastaviti sa svojim bezbrižnim igrama. (Tomaš, 1991:5)

Kušec u to djelo uvrštava svoja razmišljanja, stvarne događaje kolegice s Hrvatskog radija Nele Čurčić te djece iz Dubravica, Lišana Ostrovičkih, Dobre Vode, Lukašića i Prisole u njihovih „pet dana stradanja“ (Kušec, 1991:6). Djelo je nastalo na samom početku srpske agresije prema Hrvatskoj i ono prikazuje ratna razaranja kuća, crkvi, škola. Naslov je veoma slikovit i nosi snažnu poruku. Kuća je simbol sigurnosti, obitelji i zajedništva. Kada dijete vidi da je kuća uništena, kada mora otići iz nje, tada dijete gubi osjećaj pripadnosti. Autor pri tome nije želio naglasiti materijalnu povezanost djeteta i kuće, već što ona djetetu simbolično znači. Kušec je zapise skupljao od 18. rujna do 8. listopada 1991. Svjedočio je o djeci stradaloj u ratu te je priložio stvarne dokumente iz bolnica. Želio je poslati sliku svijetu o nemoći malene države koja se gubi pod opakom i hladnokrvnom rukom neprijatelja. Priložio je dječje radove da naglasi kako djeca vide rat oko sebe, da oni, iako su djeca, shvaćaju da gube dom, obitelj, prijatelje. U svoja razmišljanja uključuje i dječje pjesme, molitve kojima djeca opisuju svoje osjećaje i izražavaju svoje stanje svijesti. Jednu takvu molitvu Kušec nekoliko puta prikazuje u djelu, to je molitva Nevena Gospi, učenika 4. razreda iz Lišana Ostrovičkih:

Molitva za moju Domovinu

Ja molim svim srcem svojim Gospu da sve ljude hrvatske sačuva smrti i pakla. Molim te, da Hrvatska sva sja u zlatu. Molim da sva djeca budu sretna. Molim te, Gospe, daj mome tati u selu da ne bude ranjen ni mrtav. Molim te, umiri srpski narod od prokletosti, Molim te, Gospe, pomoz mi. (Kušec, 1991:20, 33, 59)

Likovni radovi i tekstovi su ravnopravno raspoređeni u djelu, međusobno se nadopunjuju i nadovezuju. Hranjec (1998a:18) ovo djelo naziva „ratna slikovnica“. On smatra da ovo djelo s obzirom na svoj likovni sadržaj zahtijeva prosudbu likovnog stručnjaka i pedagoga o likovnom doživljaju rata kod djece.

Ovo djelo svojim konceptom dokraja ne ulazi u tematski krug sazrijevanja jer ne prati jedan dječji lik u njegovu prirodnom okruženju, ali dotiče se djece i predočuje njihove sudbine koje im će odrediti odrastanje. Djeca jasno progovaraju o svojim sudbinama. Sredstva kojim iskazuju svoje sudbine i osjećaje jesu tekst i crtež. Zima (2001) uspoređuje Kušecovo djelo s radijskom emisijom:

Ubili su mi kuću svojom strukturom oponaša radijski medij u kojem je inicijator ovog projekta iskusan i uspješan. Knjiga je koncipirana na sličan način kao i Kušecove radijske emisije: urednik pod čijim je imenom knjiga objavljena, djeci daje prostor da ispričaju ili na koji drugi način (likovno) izraze svoju patnju, strah i tjeskobu, to dokumentira izvornim i službenim dokumentima iz bolnica ili škola u ratnim područjima, te daje svoj komentar onome što je dobio, ali u to upliće i vlastite doživljaje i neugodno iskustvo rata. Rezultat književno nije osobito zanimljiv, no iznimno je potresan kao dokument, svjedočanstvo iz prve ruke o tragičnim dječjim ratnim sudbinama. (Zima, 2001:99)

Priповijedanje u ostalim djelima ovog tematskog kruga koncentrirano je na jedan dječji lik. Ženski likovi koji dominiraju u romanima obično prikazuju period odrastanja i sazrijevanja kroz period Domovinskog rata, dok su muški likovi stavljeni u sam centar zbivanja i rat doživljavaju izravno kroz pustolovinu. Obzirom na ovaj pristup romanima, možemo primijetiti da i dalje u romanima vlada određena društvena stereotipnost gdje su ženski likovi stavljeni izvan izravne opasnosti rata, a muškim likovima je dodijeljena hrabrost i borbenost kao u hrvatskih vojnika. U djelima *Strah me, mama* (1992) Nikole Pulića, *Mali ratni dnevnik* (1992) Stjepana Tomaša i *Marijina tajna* (1995) Nade Iveljić glavni fokus je na ženskim likovima.

Sva tri romana u centar pripovijedanja postavljaju ženske likove, djevojčice od dvanaest do šesnaest godina, koje pripovjedač prati tokom prve ratne godine, dakle od šokantnog sudara s nerazumljivom ratnom stvarnošću (*Strah me, mama, Mali ratni dnevnik*), odnosno nakon bijega ili odlaska iz ratnog područja (*Marijina tajna, Mali ratni dnevnik*). (Zima, 2001:101)

Zbivanja u romanu *Želiš li vidjeti bijele labudove?* (1998) Nade Iveljić ne pripovijeda ženski lik, već mladić od dvadeset i dvije godine koji je nastradao u ratu. Radnja se odvija pred sam kraj rata. Mladić Luka ostao je bez noge i jedan je od puno vojnika koji se našao na liječenju u Varaždinskim toplicama nakon operacije. Iako je on već osoba koja je svoj period odrastanja završila, uz pomoć jedne djevojčice on se

neprestano vraća u dane djetinjstva koji mu pomažu u psihičkoj rehabilitaciji. Lukino fizičko stanje bilo je odlično nakon operacije, no on se nikako nije mogao pomiriti s činjenicom da nema nogu. Djevojčica Dunja mu je prema priči *Mali princ* Antoine de Saint Exupéryja ulijevala nadu i govorila mu kako je on lisica koju ona mora pripitomiti. Vrcić-Mataija (2018:253) zaključuje kako je riječ o obliku „intertekstualne ekvivalencije“ gdje se likovi Dunja i Luka ponašaju po uzoru na priču *Mali princ* kao lisica i mali princ. Djevojčica i sama nije imala nogu i željela mu je pomoći svojom nesebičnošću i dobrotom kojom je zračila. Pričala mu je o bijelim labudovima na Dravi koje ne može vidjeti iz daleka i do njih ne može prijevoznim sredstvom, već mora hodati do njih.

Želiš li vidjeti bijele labudove? Onda moraš doći! Možda je djevojčica vesela zato što ih je vidjela, pomisli. Doći će, jer prekrasne ptice smatra znakom za sve lijepo i čovjeku drago što postoji na svijetu. – U tome je rješenje, to je važno – reče sam sebi. – Kako bi sačuvao djetinje čistu dušu i s njome snagu da ustraje na životnom putu, svatko mora vidjeti svoje bijele labudove. (Iveljić, 1998:81)

Luka je kroz razgovore s djevojčicom Dunjom ponovno shvatio što je važno u životu svakog čovjeka, bio je ponovno veseo i zahvalan na životu. Dok je djevojčica odlazila želio joj je dokazati da će doći do nje pa je ustao iz kolica i počeo ponovno hodati. Djevojčica Dunja je u ovom romanu dobila važnu ulogu, nije ona samo pomogla Luki, već i ostalim pacijentima koje je viđala u toplicama. Njezina bolest, kemoterapije i liječenja potisnuta su i stavljena u drugi plan, na površinu je dolazila samo njezina vedrina i pozitivno raspoloženje. Sama autorica je tako poslala poruku hrvatskim braniteljima, kojima je i posvetila ovu knjigu, da sve loše što su prošli ostave za sobom i da na tim ružnim temeljima ponovno učvrste svoj duh i tijelo te da nastave svojom vedrinom živjeti u svojoj domovini. Mladić Luka primjer je brojnih hrvatskih branitelja koji su zbog rata često psihički padali i trebali su pomoć. Djevojčica Dunja namjerno je prikazana zrelijom u romanu jer njezina zrelost proizlazi iz njezine želje za životom. Bori se s rakom, ali ne spominje ga, pomaže drugima kako bi jačala sebe. U drugima primjećuje veću patnju i zato kroz razgovore s mladićem govori o životu, o labudovima, o prirodi, svemu onom lijepom gdje nema rata i gdje nema bolesti. Iveljić je na jednoj filozofskoj razini ponudila roman koji može jednako biti zahtjevan djetetu i odraslome, progovara ne samo o ratu nego i o vrijednostima koje se gube i potiskuju kada dolazi zlo (prijatelji, obitelj). Vrcić-Mataija (2018) primjećuje kako se

kroz roman oba lika mijenjaju, djevojčica odrasta, iako je mentalno veoma napredna zbog svojih jasnih stavova, a mladić uz djevojčicu ponovno otkriva vrijednost življenja:

Dakle, autorica i u ovom romanu na semantičkoj i ontenskoj podlozi Malog princa gradi priču o prijateljstvu, darivanju, primanju, bogatstvu darovanog i primljenog. Roman time dobiva karakter filozofsko-poetske proze koja se devedesetih godina prošlog stoljeća, zbog izmijenjenih društvenih okolnosti, kod nas počinje sve više javljati. Oba lika se mijenjaju, s time da je ovdje moguće uočiti veći stupanj zrelosti u dječjem nego u liku odrasle osobe. (Vrcić-Mataija, 2018:253)

Roman pisan u formi dnevnika Stjepana Tomaša *Mali ratni dnevnik* (1992), podijeljen je u tri dijela (*Moj tata spava s anđelima*, *Sto pinkafeldskih dana*, *Mir, ali rat*). U prvom dijelu djevojčica Cvijeta opisuje prve ratne dane koji su se počeli odvijati krajem ljeta, pred sam početak škole. Živi s roditeljima u Osijeku, otac sve rjeđe počinje odlaziti na posao pa preuzima ulogu majke i brine o kući. Djevojčicu uznemiruju činjenice da je rat sve bliže i da će možda ostati bez doma. Stalni odlasci u podrum i zvukovi granata tjeraju ju u očaj. Najteža situacija je svakako bila kad je saznala da je poginula djevojčica koja je išla s njom u školu. U drugom dijelu *Sto pinkafeldskih dana* opisuje svoj boravak u austrijskom gradiću Pinkafeldu. Pronašla je nekoliko svojih vršnjaka u tom smještaju, ali su joj nedostajali njezini prijatelji, roditelji, njezin grad. Iako je gostoprimstvo tih ljudi bilo na najvišem nivou, djevojčica nije mogla zaboraviti otkud potječe i sve ju je vuklo kući, makar i u propast, samo da je ondje gdje pripada. Odrastanje i sazrijevanje u ovom dijelu dobiva vrhunac pojavom prve mjesečnice kod djevojčice. Bila je daleko od kuće i daleko od majke da ju najbolje uputi u promjene koje joj se događaju. Iako je na početku romana željela što prije odrasti i biti kao prijateljice u razredu, više to nije željela.

Osjećam da naglo odrastam i nesretna sam zbog toga jer ne želim odrasti. Svijet odraslih je užasan i plaši me. Želim svijet priča i bajki. Želim ostati Petar Pan u Kensingtonskom perivoju, a ne djevojčica Wendy u Osijeku. (Tomaš, 1993:100)

Vrcić- Mataija (2018) zaključuje kako je intertekstualno uplitanje u bajke u ovakav realistični roman znakovito jer bajka u ovom slučaju predstavlja odmak od stvarnog svijeta u kojem je rat sve uništio. Djevojčica želi pobjeći od stvarnosti koja je toliko zla i surova u svijet bajki koji za nju predstavlja mir i spokoj, ali i sretan završetak. U ovom dijelu romana vidljivo je kako je djevojčica i dalje samo dijete, događaji koji ju

okružuju potiskuje u sebe i vraća se mislima u svoj rodni Osijek koji joj nedostaje zajedno s roditeljima.

Zadnji dio predstavlja Cvijetin povratak u rodni Osijek roditeljima. Vlada mir, sve što je nekad pamtila bilo je razrušeno. Cvijeta je klonula duhom i nije mogla vjerovati što se to sve oko nje događa. Razmjenjivala je pisma s prijateljicom Zlatom i samo je željela da rat čim prije završi i da se sve vrati u normalu. I njezin otac koji je uvijek bio pun nade u bolje sutra nije imao riječi utjehe za nju.

Mala moja, tumačio je tata, što nije oštećeno izvana, oštećeno je iznutra, u dvorištima i vrtovima. Izvana vidimo samo polovicu ruševina... Šetali smo zamišljeni, a tata nastavi. Kuće su srušene iznutra ili su oštećene, kao i mi. Eto, živi smo, krećemo se... Ako i nismo ruševine, načeti smo, uzdrmani smo. Izbačeni smo iz ravnoteže. Mi smo danas drugi ljudi, zaključio je. (Tomaš, 1993:102,103)

Roman završava u lipnju 1992. kada počinje nova školska godina prema modelu 20% gdje se izvodi nastava sa smanjenim sadržajem. Cvijeta je djevojčica koju pratimo u romanu, znamo u koji razred ide s kime se druži, gdje živi. No, nigdje u romanu nemamo njezin fizički opis. Glavni fokus stavljen je na njezine iskaze koji su u romanu vrlo vjerno prikazani. Roman je pisan u formi dnevnika, pa je tako djevojčica Cvijeta ujedno i pripovjedač koji nas vodi kroz djelo. Mladen Kušec (1991) u svome djelu *Ubili su mi kuću* daje dokumentarni pregled prvih ratnih dana. Ti dokumenti prikazuju stradalul djecu, najčešće se radi o novinskim člancima, radijskim izvještajima, bolničkim dokumentima, dječjim pjesmama i dr. U tim bolničkim dokumentima nalazi se i izvješće o smrti djevojčice Ivane Vujić koju Stjepan Tomaš spominje u svom dnevniku. Smrt djevojčice Ivane, Tomaš uvodi kao dokumentarni dio, budući da se radi o djevojčici koja je zaista stradala tog dana. O njezinoj smrti saznajemo preko djevojčice Cvijete koja za tu smrt doznaje preko novinskog članka. Težak (1997:45) smatra kako je djelo *Mali ratni dnevnik* „pravi autobiografski zapis“ jer zbog istinite isповijesti djevojčice i dokumentarnog karaktera djela nemamo potrebu za sumnjom u događaje koji su opisani. Čak, štoviše, sama dokumentarnost djela pojačava osjećaj gorčine i strepnje kod čitatelja.

Tomaš je posredno uklapao pojedine iskaze u svoj dnevnik, pa je tako u dnevnik uklopio i mišljenje o UNPROFOR-u. Njihov zadatak je bio osigurati hranu u mjestima gdje je neprijatelj sve razrušio te očuvati mir. No, u razgovoru odraslih vidljivo je nezadovoljstvo njihovim djelovanjem. O tome progovara i Zima (2011):

Pozicija dječjeg lika u Tomaševu je romanu zanimljiva zbog neposrednosti iskaza: Cvijeta sama govori o sebi, nema posrednika, a dnevnički zapisi sugeriraju odsutnost cenzure. S druge strane, to neposredovanje pogoduje ideologizaciji lika, koji sugerira vlastito nerazumijevanje političkih opaski koje uvodi u roman, a koje joj prenose odrasli likovi koji je okružuju. (Zima, 2011:149)

Iako je Cvijeta u romanu prikazana kao djevojčica koja tek odrasta i brojne činjenice i događaje koji se događaju oko nje ne razumije, ima veoma razvijen osjećaj za pripadnost svojoj obitelji i domu te primjećuje kako rat ubija sve ono što je ona voljela. Njezina zrelo razmišljanje vidimo u drugom dijelu romana gdje su sva djeca u smještaju dobila zadatak napisati pismo djedu Božićnjaku.

Razmišljala sam o zadatku. U mašti sam vidjela simpatičnog starca u crvenoj bundi obrubljenoj bijelim krznom, bijele brade i blagog pogleda. Negdje daleko, na sjeveru, otvara moje pismo, čita ga i smješka se. Potom traži poklon za mene. Sjeda na niske saonice, u koje su upregnuti sobovi, i uz nježne zvuke zvončića, hita na jug, k meni da ga uruči. Pokušala sam o tome pisati, ali nisam uspjela. Umjesto simpatičnog djedice koji juri između snježnih borova i jela, u noći obasjanoj mjesecinom, vidjela sam mrke neprijateljske ratnike koji razaraju moj Osijek. Umjesto jedva čujne škripe saonica, čula sam metalni zvuk tenkovskih gusjenica, umjesto anđeoski nestvarnog zvuka zvončića čula sam fijuk granata. Nemoguće mi je razmišljati o noći koja je tiha i sveta u kojoj nevjernici ne donose smrt djeci. Nad mojim pismom djed Božićnjak dugo bi razmišljao i uzalud bi tražio dar za mene. Ne bi mogao shvatiti da njemu daleka i nepoznata djevojčica, ne želi tajice, ni ručni sat, ni barbiku, ni nove patike, ni kožne rukavice, već nešto čega u njegovoj čarobnoj vreći nema. (Tomaš, 1993:69)

Zima (2001) smatra kako je Tomaševo djelo najbolji primjer romana gdje je rat prikazan kao sazrijevanje.

... ona nije od rata zaštićena, ona zaista živi s ratom kao neminovnom pozadinom, kao neizbježnom opasnošću, i takva je situacija, kao prvo, potiče na zapisivanje vlastitih razmišljanja, a zatim i oblikuje njezina razmišljanja od kratkih dječjih zapisa do promišljanja vlastite uloge u svijetu i spoznaja o vlastitom sazrijevanju. (Zima, 2001:103)

Drugo djelo tadašnje Ratne vjeeverice jest djelo Nikole Pulića *Strah me, mama* koje izlazi 1992. godine. To nije klasičan roman koji donosi niz povezanih događaja koji iznose neku priču, već je riječ kako to Hranjec (1998a:20) zaključuje „o psihološkoj dječjoj prozi jer pisac zanemaruje kompozicijske osobitosti žanra“. Radnja je

smještena u glavni grad Zagreb, koji nije bio centar ratnih zbivanja, ali je bio grad u kojeg su dolazili prognanici, a iz njega odlazili dragovoljci. U romanu se spominje dječja družina u kojoj svaki pojedinac proživljava svoj unutarnji strah od rata. Pilaš (1998) o djelu ističe:

Djelo je u cjelini, mogli bismo reći, bez većih napetih zbivanja. Tek na momente čitatelja dovodi do napetosti, a onda se opet sve smiruje. Pisac više ulazi u duševna raspoloženja svojih junaka, što se, bez sumnje, prenosi i na mladog čitatelja. (Pilaš, 1998:34)

Na sličan način progovara i Težak (1997) s malom dozom kritike:

Svatko strahuje od nečeg drugog: od mraka, od pauka, od ružnih snova, od samoće, od lopova, od otmičara, od šume itd. Svi ti pojedinačni strahovi zapravo predstavljaju na različite načine iskazan strah od rata, ali autoru nije uspjelo psihološki uvjerljivo oblikovati situacije u kojima se ti strahovi iskazuju. Dane situacije uglavnom ostaju nedorečene cjeline, zbog čega očekujemo da će se autor ponovno na njih vratiti kako bi čitatelju razjasnio nejasno, ali to se ne događa. (Težak, 1997:44)

Pripovjedač kroz cijeli roman progovara o strahu i strah mu je temeljna odrednica koja vodi cijelu radnju romana. U romanu se ne vidi direktno odrastanje i sazrijevanje pojedinca kroz rat, no samo to emocionalno proživljavanje i događaji koji se nižu tjeraju djecu da takve stvari prihvate i da žive s njima. Strah je i emocija prisutna kod odraslih ljudi i svaki pojedinac nosi se s njom na svoj način. Autor u svemu tome pokušava kroz dječje strahove poručiti čitateljima kako je normalno proživljavati određeni strah jer ga svi imamo u sebi, samo si uvijek trebamo dati vremena da se nosimo s njim. To se može primijetiti kod djevojčice Marije koja je svoj strah prema 'balvanašima' proživljavala iznova svaku večer prije spavanja, no dolaskom djevojčice Janje, ona zbog njezine tragične sudbine potiskuje svoj strah i hrabro pomaže djevojčici koja je ostala bez doma i obitelji. Autor u djelu nije iskazivao nikakve znakove mržnje prema neprijateljima, već na neki način žaljenje i tužnu potrebu ljudi za destrukcijom. Najvjernije je to vidljivo u razgovoru djevojčice Janje i Marije:

-Tvoj će se tata njima osvetiti.

-Time mi neće vratiti ni mamu ni baku. Niti sve one koje su poubijali. Time neće vratiti niti jedan krov na kuću. (Pulić, 1992:85)

Također se vidi kroz lik dječaka Dušana, zvanog Debeli Dule, koji je sin srpskog oficira pa na zapovijed jugoslavenske vojske s majkom mora otputovati u Beograd. Djeca su znala tko je neprijatelj, ali dječaka nikad nisu osuđivali zbog toga, štoviše uvijek su bili poštteni prema njemu, čak nisu osuđivali ni njegovu debljinu. Koliko im je bilo stalo, potvrđuje sljedeći citat:

Teško je kazati što je više pokosilo djecu: spoznaja da je ranjena malena Janja, djevojčica iz Dalja, koja je izgubila obitelj ili spoznaja da je to učinio Duškov otac koji je nedavno poslao svoga sina s mamom u Beograd. Vidjeli su ga ruku vezanih na leđa. Prolazio je pokraj djece ovješene glave na prsa. Prolazio je pored njih, ali nije imao snage pogledati ih, premda je dobro znao koliko su oni voljeli njegova Duška. I njegov Duško njih. (Pulić, 1992:125)

Marijina tajna (1995) Nade Iveljić u središtu zbivanja ima trinaestogodišnju djevojčicu Mariju. Radnja je smještena u Makarskoj gdje se Marija nalazi u izbjeglištvu, zajedno s majkom. Marija je djevojčica iz Slavonije i za sobom nosi veliku tugu koju joj je nanio rat. Za razliku od djevojčice Cvijete koja je u svojem dnevniku opisivala sve ružne događaje koji se događaju u njezinoj okolini, Marija je iskusila zlo rata u svojoj obitelji. Ostala je bez brata i nestao joj je otac. Osim majke, uz dom ju je jedino vezao još i komadić crijepa s kuće, kojeg je ponijela u nadi da ako će ga čuvati skrivenog od svih da će se jednog dana ponovno vratiti kući.

Taj je komadić crijepa za nju imao veliko značenje. Osim odjeće na sebi, koju je potpuno iznosila i odbacila, bio je jedini predmet koji je ponijela iz razorene kuće. Za nju je on ne samo adresa, nego dio nje same, njenog identiteta. (Iveljić, 1995:53)

Zbog svoje tragične sudbine nije nikako mogla uspostaviti kontakt sa svojim vršnjacima. Oni nisu mogli razumjeti njezinu bol i patnju pa je pred njima radije šutjela o svojoj prošlosti. Utjehu je našla u starici Ani koja joj nije postavljala pitanja, a znala je saslušati do kraja, što primjećuje i Vrcić-Mataija (2018):

Upravo joj starica, kao moralna vertikala u zlom zaraženom svijetu, nudi životni putokaz o prolaznosti svega pa tako i zla koje će se uskoro iscrpsti, u čemu Marija vidi svjetlo svoje intime, obiteljske tragedije. (Vrcić-Mataija, 2018:155)

S majkom nije mogla razgovarati jer je smatrala da je njezina situacija još gora te da mora biti jaka zbog nje. Majka je s vremena na vrijeme odlazila iz grada u nadi da će pokušati uspostaviti kontakt s nestalim mužem. Problem nastaje kada Marijini

prijatelji otkrivaju komadić crijepa kojeg je već par godina vjerno skrivala od svih. No, razotkrivanje njezine tajne pomaže joj da shvati kako njezin povratak kući ne ovisi o komadiću crijepa, već ovisi o njoj samoj. Komadić crijepa predstavlja granicu između djetinjstva i sazrijevanja u zreliju osobu.

Uvidjela sam da se u svojoj nevolji hvatam za slamku. Bilo je to praznovjerje, nešto izmišljeno. To sam danas shvatila. Nije bilo lijepo što smo se potukli, ali poslužilo je dobru: otvorilo mi je oči da moja nada u povratak kući ne ovisi o nečemu što je izvan mene, ma kako mi drag bio taj predmet, nego je nada u meni samoj. (Iveljić, 1995:77,78)

Roman ima sretni završetak, otac dolazi u Makarsku i svi zajedno planiraju povratak u Slavoniju. Spisateljica je bila svjesna tragičnosti u cijeloj priči i općenito tragedije koja je zahvatila Hrvatsku, no ipak je odlučila napisati sretan završetak. Povala se idejom Ivana Slamniga kojeg je citirala u romanu (1995:93): „Kako sam moćan ja, koji mogu davati sretne završetke!“. Zima (2001) smatra kako je rat u ovom djelu djevojčici poslužio kao poluga odrastanja. Dok je Marija pokušavala prihvatiti svoju tragičnu sudbinu, shvatila je kako se mora suočiti sa situacijom kakva jest, ali opet i ne izgubiti nadu da će se na kraju ipak sve dobro posložiti. Marija u svoj opterećenosti svoje zle sudbine i snažnoj želji da obitelj ponovno bude zajedno sanja lik svetog Jurja. „Intertekstualno uplitanje legende o svetom Jurju opravdano je autoričinom vjerom u pobjedu zla“ ističe Vrcić-Mataija (2018:155). Težak (1997) opisuje roman kao manje uspješan, jer ostaje previše čvrsto u zemljopisnim i povijesnim okvirima te je prenaplašena crno-bijela tehnika u stvaranju likova.

Autoričina namjera da što snažnije iskaže sudbinu i patnje stradalnika i prognanika gubi se u opisnim i poučnim dionicama koje ne uspijevaju doseći dovoljno jak emotivni naboj za iskazivanje trauma i ožiljaka stradalnika. U gomilanju tipičnih situacija iz Domovinskog rata, autorica gubi čvrstinu fabularnog toka i romanu nedostaje uzbudljivosti kazivanja. (Težak, 1997:44)

S druge strane, Pilaš (1998) ovaj roman opisuje kao prvi roman o životu djece prognanika i izbjeglica. On smatra kako je djelo osuda rata, ali također i izraz pijeteta prema onima kojima je rat nanio bol. Vrcić-Mataija (2018) zaključuje:

Po svom oblikovnom postupku, uz fabulu koju čine linearno ispričovijedani događaji iz svakodnevnog života, bez vidljivih pustolovina, ali s dramom unutar glavnog lika, roman određujemo tipom moderno oblikovanog dječjeg romana lika, prije svega zbog stilskih

pripovjednih inovativnosti spomenutih na početku i na kraju interpretacije, s tipom sveznajućeg fabularno nadmoćnog pripovjedača koji neskriveno intervenira u pripovjednu strukturu. (Vrcić-Mataija, 2018:155)

3.2. Rat kao pustolovina

Pustolovnost je odlika brojnih dječjih romana i česta je inspiracija piscima. Djeca kroz igru i pustolovinu odrastaju. Često su scene takvih igara ili pustolovina djetetovi najveći strahovi koje putem igre žele kompenzirati kao nešto prihvatljivo. U takvim djelima naglašena je akcija i djeca nisu promatrači, već aktivni sudionici. Težak (1997) primjećuje hrvatske dječje romane s tematikom Domovinskog rata pustolovnog karaktera. „Ta djeca ne ostaju pasivni promatrači nego se sama upuštaju u pothvate, ili se igrom slučaja nađu u situaciji iz koje se ne mogu izvući samo domišljatom i spretnom akcijom.“ (Težak, 1997: 43). Zima (2001) ovaj tematski krug predstavlja kao drugu pripovjednu strategiju gdje je jednostavan pripovjedni obrazac koncentriran na dječje likove, odnosno na njihove doživljaje. Ona smatra kako ti romani podsjećaju na klasični obrazac dječjih akcijskih romana gdje je osim pripovijedanja, dječja družina u fokusu igre i akcije. Radnje tih romana obuhvaćaju ratom zahvaćena područja, likovi su tipizirani, njihovi odnosi su stilizirani i unutar dječjih družina vlada podjela uloga, tipične karakteristike pojedinaca koji ili se boje ili se žele dokazati. S obzirom da je riječ o pustolovnosti i da su dječji likovi stavljeni u središte zbivanja, glavni likovi su dječaci, gdje opet primjećujemo stereotipnu sliku spolne diferencijacije. Najčešći motivi u ovim djelima su prijateljstvo između djeteta i životinje, dječja potreba za samostalnošću, istraživanje svijeta, opsjednutost tajnama, tvrdoglavost i nepromišljenost.

Za razliku od pripovjedne strategije koja rat promatra kao razdoblje prisilnog i ubrzanog sazrijevanja dječjih likova, u ovom tipu pripovijedanja rat neposredno ne ugrožava male dječje likove, budući da im se on događa poput pustolovine, što znači da autor najčešće preuzima pripovjedne konvencije dječje pustolovine (akcijske) proze i konstituira nevjerovatnu, gotovo nemoguću situaciju u stiliziranoj realnosti, što dječjim junacima omogućuje da iz te ratne pustolovine izađu živi i sigurni u slučajevima u kojima to, izvan dječje proze, nikako ne bi bilo moguće. (Zima, 2001:105)

Zima (2001) tu ubraja romane *Bijeg u košari* (Zagreb, 2009) i *Ivin Vučko* (Zagreb, 1995) Maje Gluščević, *Čuvare amfora* (Zagreb, 1994) Nikole Pulića te *Kanjon opasnih igara* (Zagreb, 1994) Hrvoja Hitreca i Vladimira Tadeja.

Maja Gluščević u romanima *Ivin Vučko* i *Bijeg u košari* prikazuje privrženost djeteta životinjama, što ni ne čudi zbog njezine sklonosti pisanja romana animalističke tematike. U oba romana glavni likovi su dječaci, kod djela *Bijeg u košari* to je dječak Jerko koji putuje u košari na svom magarcu Sivku, a u djelu *Ivin Vučko* dječak se zove Ivo i njegov najbolji prijatelj je njegov pas Vučko. Iako imamo dva romana sa sličnom podjelom likova, oni se bitno razlikuju. U romanu *Bijeg u košari* dječak Jerko je maleno dijete koje bježi iz sela u košari na magarcu. Kroz sve njegove pustolovine spašava ga magarac, a on je samo pasivni promatrač i stalno čeka pomoć svojeg prijatelja Sivka. S druge strane, Ivo je dječak koji je iznimno hrabar. Njegova obitelj bježi iz slavonskog sela i ostavlja psa Vučka jer su ga se svi u selu bojali. Ivo nije mogao shvatiti kako su ga mogli ostaviti i vratio se u selo po njega. Sve pustolovine koje mu se događaju su upravo zbog psa kojeg stalno izbavlja iz nevolja. Zbog njegove iznimne hrabrosti i brojnih opasnih događaja u koje se upušta možemo reći kako je njegov lik pomalo idealiziran, isto kao i lik magarca Sivka. No, lik magarca je i pomalo antropomorfiziran jer izbavlja dječaka iz svake nevolje poput čovjeka. Magarac Sivko u romanu je prikazan kontrastno u odnosu na njegove karakteristike kao životinje koja je veoma lijena i tvrdoglava. Zbog Sivkove domišljatosti koja podsjeća na čovjeka, on izbavlja dječaka iz neprijateljskih ruku nekoliko puta (staja, bijeg u polje, i dr.). Kada dječaka spašava hrvatski vojnik, Sivko ostaje sam, no ni to ga ne obeshrabruje te se sam vraća kući. Dječak Jerko u njemu je vidio prijatelja i jedini spas. Povezanost između dječaka i magarca doživjela je vrhunac u nevolji, budući da dječak prije toga nije iskazivao pretjerane osjećaje prema Sivku.

Roman *Bijeg u košari* (1992) posvećen je svim dječacima i djevojčicama koji su zbog rata izgubili prijatelje, dom, obitelj. Dječak Jerko živio je sam sa svojom bakom, njegovi roditelji radili su u Njemačkoj kako bi izgradili novu kuću.

Dječakov život s bakom u malom selu tek usput svjedoči o socijalnoj slici hrvatske obitelji u kojoj su roditelji, ostavljajući djecu na brigu svojim roditeljima, odlazili na „privremeni rad“ u Njemačku kako bi se jednog dana vratili. (Vrcić-Mataija, 2018:151)

Budući da je rat bio sve bliže, odlučili su ostati u Hrvatskoj, no jednog jutra nakon odlaska automobilom do bolnice nisu se vratili, jer su neprijatelji priprečili put pa su morali otići u sigurni smještaj u nadi da će s bakom i Jerkom sve biti u redu. Dječak Jerko i njegova baka to nisu znali, baka je mislila na najgore, no svi napeti događaji nisu dječaku Jerku ni dozvoljavali da razmišlja o roditeljima i gdje se oni nalaze. Situacija je bila sve gora i svi su se počeli iseljavati iz sela. Njegova baka nije željela napustiti kuću, pa je nakon što dječak nije želio otići sa susjedima, bila primorana staviti dječaka u košaru na magareća leđa i nadati se da će preživjeti. Kako su Jerko i Sivko dugo putovali sve više su se zblížili. Dječak Jerko je stalno ponavljao: „Ti i ja, i gora zelena!“, znao je da nema nikoga osim njega. Jerka je jedno jutro u vinogradu pronašao hrvatski vojnik koji ga je uputio na more u sigurni smještaj. Dječak je pretrpio veliki strah i nije se znao nositi sa svim tim strašnim gubitcima. Jednog dana po njega dolazi otac, neko vrijeme još su proveli u Rijeci, a zatim su se vratili kući. Sivko se također vratio kući, ali baka je nažalost poginula. Dječaku se ispunila želja, proslavili su Božić svi zajedno u novoj kući kako mu je otac i obećao prije rata. Hranjec (1998a) za djelo *Bijeg u košari* kaže da su mu odlike „jednostavnost rečenice, lirizam iskaza, rat viđen očima zbunjenog smrtno preplašenog mališana, apoteoza animalnom svijetu.“ (Hranjec, 1998a:20). Zima (2011) kao što je već ranije naglašeno u pristupima ratnim temama uočava dva načina pripovijedanja. Vrcić-Mataija (2018) smatra kako su oba načina pripovijedanja, jedan gdje su likovi aktivni promatrači, a drugi gdje su likovi pasivni promatrači, zastupljena u ovom djelu. Lik magarca uvodi akciju u roman svojim kreativnim rješenjima za spašavanje dječaka, dok je lik dječaka Jerka pasivan jer je prikazan realistično, odnosno on se kao dijete ne može suprotstaviti neprijatelju.

Bijeg u košari projicira prepletenost dviju navedenih instanci; u kontekstu predratnog i ratnog odrastanja Jerkov se identitet gradi na dominantnom utjecaju odraslih, nacionalno osviještenih likova, što se prenijelo u junakov svjetonazor. (Vrcić-Mataija, 2018:152)

Težak (1997) ističe kako je roman *Bijeg u košari* uspjeliji roman jer je lik dječaka prikazan karakterno u skladu s godinama. Navodi kako je zanimljiva činjenica što je spisateljica za junaka odabrala upravo magarca koji je u literaturi prikazan kao glupa i lijena životinja, a u ovom djelu kao lukava i iznimno hrabra.

Djelo *Ivin Vučko*, s obzirom na likove, u suprotnosti je s prethodnim djelom. Ivo je stariji dječak pa je prikazan kao hrabriji lik, za razliku od Jerka u romanu *Bijeg u*

košari, koji pasivno proživljava svaku opasnu situaciju. Ivu prati njegov pas Vučko koji nema izražene osobine kao magarac Sivko, osim da je snalažljiv pas privržen svojem gospodaru. Dječak nekoliko puta spašava Vučka i bježi od majke koja svaki puta problijedi kad vidi da joj je sin ponovno nestao. Dječak je iznimno tvrdoglav i ne razmišlja o mogućim posljedicama svojih pustolovina. Zima (2001) navodi da je dječak Ivo veoma hrabar i nepromišljen jer misli kako može sam odlučivati o svojim postupcima bez da razmišlja o posljedicama. Njegov lik od smrti spašava pripovjedna konvencija koja ima ulogu stvoriti sretan kraj dječje pustolovine.

Nakon što otac odlazi u rat, Ivo se smatra odgovornim za svoju obitelj jer ostaje jedino muško u kući. Dječak Ivo sa svojom obitelji odlazi u Zagreb kod jedne obitelji. Ivo je odmah po dolasku u tu kuću primijetio djevojčicu Marinu u koju se i zaljubio. Dijelili su slične sudbine, i njezin i njegov otac bili su dragovoljci u ratu. Kad je stiglo vrijeme ponovnog odlaska kući, u autu nije bilo mjesta za Vučka, pa je on ostao kod djevojčice Marine. Ivo je ponovno bio nestrpljiv i smislio je novi plan kako da se vrati po Vučka, no njegovi prijatelji su ga odali. Vučka su ponovno vratili kad su išli po Ivinog oca u bolnicu, no djevojčica Marina više nije bila onako vesela, njezin otac je stradao u ratu i bila je jako tužna. Vrcić-Mataija (2018:153) navodi kako je jaka povezanost između dječaka i njegovog psa posljedica stvarne priče gdje je spisateljica susrela dječaka koji je u ratu izgubio sve i sa svime se nosi osim s gubitkom svoga psa.

Sve smo izgubili, sve – rekla je tiho stišćući k sebi uplakanog unuka – i sve je to nekako pregorio, ali svog Vučka ne može nikako. Još ga traži. Još se nada da će pas iskrsnuti odnekud. (Gluščević, 1995:145)

Vrcić-Mataija (2018) iznosi svoje mišljenje o romanu:

Slika ratom ranjenog djetinjstva sa snažno izraženim tradicionalnim društvenim vrijednostima, oblikovana tipom sveznajućeg pripovjedača koji vlada fabulom, pripovjedni stil s naglaskom na stilizirani prikaz ratnih događaja kroz koje junak prolazi, njegova unutarnja proživljavanja iskazana tehnikom slobodnog neupravnog govora, jesu osobine po kojima ovaj roman određujemo tipom tradicionalnog dječjeg romana lika. (Vrcić-Mataija, 2018:153)

Za razliku od romana Maja Gluščević gdje je pažnja usmjerena na jedan dječji lik i njegove pustolovine, u romanima Nikole Pulića, Hrvoja Hitreca i Vladimira Tadeja pratimo dvije dječje družine koje zajedno prolaze kroz pustolovine.

Nikola Pulić radnju svog romana *Čuvari amfora* smješta u Stinicu na moru. To je jedno maleno ribarsko mjesto gdje se većina stanovništva prehranjuje izlovom riba. Šime i Luce su brat i sestra i oni zajedno odlaze na more loviti ribu. U njihovom lovu najčešće im pomaže i dječak Grga i Šimina simpatija Kaja. U djelu vidimo prisutnost tradicionalnih rodnih uloga, gdje se prati odnos unutar obitelji koji je veoma patrijarhalan te se pridaje pozornost narodnim vjеровanjima. Narodna vjеровanja osobito su vidljiva po pitanju ženina odlaska u ribolov, gdje se smatralo kako žena na moru donosi nesreću. Šime, Luce i Grga nekoliko su dana pratili brodicu bez zastava koju su zatekli na mjestu gdje inače love ribu. Ljudi koji su bili na njoj, izranjali su amfore koje su tamo još od Šubića Bribirskih koji su živjeli na tom području. Mjesto nije imalo dovoljno novaca da izvadi sve te vrijedne predmete iz mora, pa su one za vrijeme rata bile vađene i preprodavane na crnom tržištu. Šime je bio osobito hrabar mladić. Kad je vidio mjesto na kojem su stranci sakrili amfore, sa svojom družinom uputio se na to mjesto i uzeo amfore kako bi ih, nakon što stranci otiđu, poklonio gradskom muzeju. Amfore su sakrili u jednu prostoriju pored napuštenog vinograda koja je ljudima služila za spremanje alata koji su koristili u vinogradima. Na povratku kući, družinu je sustigla brodica bez zastave i pretražila im brodicu. Istu noć, jedan od tih stranaca uništio je družini brod, što je ljubomorni mladić Mate iskoristio da optuži Šimu za krađu tuđih brodica. Ljudi koji su ukrali amfore bili su Srbi i oni su se sve više počeli približavati njihovom mjestu. Grgin ujak, Milan, bio je veoma zao čovjek, on se u to vrijeme preobratio i stao je na neprijateljevu stranu te je dozvolio da oni dođu sa svim oružanim vozilima. Nekoliko dana kasnije počela je opsada Stinice, družina se za to vrijeme nalazi u prostoriji u kojoj su sakrili amfore. Prošli su kroz puno opasnih situacija, četa četnika prošla je pored vinograda gdje su se skrivali, a za vrijeme boravka u toj prostoriji vladala je oružana borba između Stiničana i neprijatelja. Mladić Mate koji je ranije optužio Šimu za krađu postaje junak, maknuvši srpsku zastavu sa crkvice svete Lucije i stavivši hrvatsku zastavu. Radnja romana je cijelo vrijeme veoma napeta i uzbudljiva, no neki dijelovi romana su neuvjerljivi. Na primjer, roditelji Šime i Luce dozvolili su djeci da isplove iz mjesta par sati prije nego što je krenuo napad na Stinicu, mladić Mate pliva na drugu stranu obale kako bi maknuo srpsku zastavu i stavio hrvatsku zastavu, roditelji uče djecu kako izraditi kućnu bombu te kako rukovati s njom. To su dijelovi romana gdje su dječji likovi pomalo stilizirani. Djeca se cijelo vrijeme nalaze u ozbiljnim i opasnim situacijama, koje nadmudrivanjem zaobilaze. Sami ulaze u sukobe i pokušavaju riješiti problem

rata što podsjeća na dječji kriminalistički roman gdje likovi ulaze u opasne situacije koje vješto rješavaju. Težak (1997) primjećuje kako amfore za djecu predstavljaju simbol hrvatske vrijednosti i bogatstva koje Srbija želi ukrasti Hrvatskoj.

U romanu je vrlo naglašena težnja k razvijanju domoljubne svijesti. Zbog naglašene akcionosti roman će zainteresirati djecu, no svojom strukturom i iskazom djelo ne označava nikakav autorov pomak u obradi ratne tematike. (Težak, 1997:46)

Težak (1997) u ovom citatu misli na Pulićeve ranije romane gdje je također dječje likove prikazivao kao borce protiv zla. Težak (2011) donosi nove zaključke o djelu:

Čuvari amfora, međutim, dodatno su ideologizirani dječjom ratnom aktivnošću: dječji likovi u akciju stupaju u trenutku kad im se čini da je izazvano njihovo rodoljublje, a akcija koju, tako izazvani, poduzimaju, jednako je ilegalna kao što je i sam čin protiv kojega ustaju (djeca otimaju amfore koje iz mora vade i krijumčare Srbi. (Težak, 2011:148)

S druge strane, Vrcić-Mataija (2018) smatra:

Djelovanje adolescenata motivirano ratom odredilo je narativnu strategiju romana koja nije u znaku iskazivanja mladenačkog bunta izazvanog životnom dobi i okrenutosti sebi, već je u znaku zajedničkog djelovanja nacionalno i religiozno osviještene mladosti koja se u okvirima svojim mogućnosti stavlja u službu zaštite kulturne baštine od srpskih pljačkaša, poduzimajući vrlo opasne akcije. (Vrcić-Mataija, 2018:102)

Djecu kroz roman prate priče roditelja koje su nadahnute borbama protiv zla, svijesti o pripadnosti hrvatskom narodu, ljubavi prema domu. Zbog takvog okruženja, družina počinje svoju operaciju spašavanja amfora jer to smatraju činom za dobrobit društva. Zima (2001) zaključuje:

Dječje je raspoloženje nesumnjivo glavnim dijelom odraz razmišljanja njihove okoline, ali djelomično ipak i sugestija pripovjedača, koji ne želi rat predstaviti kao očaj i bezumlje, nego upravo kao stilizirani sukob u kojem on ostaje neutralnim. (...) Nedvojbeno je autorova sugestija da je rat neželjeno zlo i da je užas ratnog odrastanja teško usporediv s bilo čime, no jednako tako nema nikakve sumnje da Pulićevi dječji junaci svojevolumeno ulaze u rat svojom pustolovinom. To dragovoljno sudjelovanje dječjih likova jedinstveno je u dječjoj prozi o Domovinskom ratu, u kojoj su dječji junaci redovito žrtve ili su u rat uključene nevoljko i silom. (Zima, 2001:107, 108)

Roman *Kanjon opasnih igara* Hrvoja Hitreca i Vladimira Tadeja odvija se u Sinju. Radnja je ideologizirana već od samog početka prikazom Sinjske alke i isticanjem važnosti o očuvanju tradicije. Vrcić-Mataija (2018) smatra kako je sam početak romana simboličan i funkcionalan jer se obilježavanjem Sinjske alke slavi pobjeda nad Turcima, gdje se onda uvode novi događaji i stanje Hrvatske sa simbolikom nove nade u pobjedu i slavlje. Obitelj Katušić čine otac, majka i troje djece: Marko, Ivo i Marija. Oni željno iščekuju dolazak obitelji Keller iz Njemačke. Ivo je najmlađi u obitelji i druži se sa svojim psom Kingom i barbom Franom. Obitelj iz Njemačke imala je dvoje djece, dječaka Otta i djevojku Ketty. Otto, Marko i Ivo kuju plan odlaska u kanjon Cetine gdje su njihovi očevi sudjelovali na sminaju filma *Winnetou* za mlađih dana. Naravno, očevi im to nisu dozvolili, pa kasnije Marko i Otto smišljaju plan kako otići bez Ive i Kinga. Roditelji Katušić i Keller odlaze na krstarenje s Kellerovim prijateljem Stolzerom što djeca iskoriste za odlazak na Cetinu. Stipe, Zvone, Otto i Marko odlaze u kanjon Cetine na kampiranje. Da budu u skladu s duhom filma izmišljaju si imena (Old Snajperman, Old Münchenman, Mali Debeli Medvjed, poglavica *Winnetou*). Vrcić-Mataija (2018) u tome vidi prizvuk humorističnosti gdje je odraz javnog ratnog diskursa pomiješan s diskursom popularne kulture. Djevojke Marija i Ketty bile su zaokupljene izlascima s dečkima pa nisu primijetile da su dečki otišli. U isto vrijeme iz zatvora bježe tri osuđena Srba: Žika, Sima i Beli. Njih trojica pronašla su skriveni bunker s oružjem i hranom u pećini iznad Cetine. Budući da su dječaci bili nedaleko te pećine, Srbi su ih uhvatili i odlučili držati taocima. Otto je ponio voki-toki koji je pomogao da dječaci budu spašeni. Ketty i Marija su otišle na policiju po pomoć. Ivo je zajedno s Kingom zatražio pomoć Frane. Frane je kroz tajni prolaz u moru našao skriveni ulaz u pećinu te je izbavio dječake. Događaju se brojne situacije iz kojih svi zajedno uspješno pobjeđuju. Frane u pećini nalazi škrinju s blagom. Dok su se dječaci vratili, odlučili su kako roditeljima neće ništa reći te su ih svi zajedno dočekali na obali. Vrcić-Mataija (2018) zaključuje o romanu:

Sveznajući pripovjedač komentira događaje, obraća se čitateljima pozivajući na zajedničko fikcionalno putovanje s likovima, uvlačeći se nerijetko, promjenom fokalizacije, u svijest svojih likova. Uza sve navedene likove, u narativnom se sloju romana izdvaja dječja družina urbanog tipa s premještenim prostorom djelovanja koju čine likovi dječaka željnih pustolovine: Marko, Otto, Stipe i Zvone. (Vrcić-Mataija, 2018: 99)

Težak (1997) navodi kako je Tadejevu fabulu i dramaturgiju Hitrec uspješno oblikovao u čitak i napet roman gdje je sve puno akcije i radnja se odvija vrlo brzo. Hranjec (1998a) smatra kako zbog pomaka radnje na godinu 1993. (roman je objavljen 1998.) postoji veća imaginacija pisca dok stvara, jer pisci nisu toliko opterećeni neposrednošću stvarne zbilje pa nastaju romani čija je prepoznatljivost u napetoj fabuli. Iako je roman objavljen nakon Domovinskog rata, vrijeme radnje smješta u vrijeme trajanja Domovinskog rata, ali ga opisuje kao jedno mirno razdoblje u kojem rat polako slabi. U romanu zapravo ni nemamo dojam da traje rat, nigdje se ne opisuju ratna stradanja, uništeni gradovi, ljudi u potrazi za skloništem, kao što je to slučaj, recimo kod romana Maje Gluščević *Bijeg u košari*, Nade Iveljić *Marijina tajna* i dr. Tema rata jedino se veže uz bijeg ratnih zločinaca koji zarobe djecu. Pripovjedač uz unošenje slavni prizora iz prošlosti (Sinjska alka, Winnetou) nameće čitatelju ideje očuvanja tradicije koje se prenose na buduće generacije. Time šalje jednu dublju poruku čitateljima, i Sinjska alka i Winnetou iza sebe kriju tamnu prošlost, no danas na njih gledamo s poštovanjem. Sinjska alka se svake godine obilježava u znak pobjede nad Turcima, a Karl May je u svojim romanima uprizorio povijesna zbivanja na Divljem zapadu. Oba prizora dio su nekog davno vođenog rata kojeg su ljudi željeli nekako obilježiti. Poratno vrijeme u radnji romana daje dojam mira, jer nema napetosti koja se odvija zbog rata, no, Zima (2001) taj mir opisuje kao privid.

... u *Kanjonu opasnih igara* mir nije negacija rata, odsutnost rata koju obilježava prestanak dječje ugroženosti, nego labavo, nespokojno stanje nepredvidive opasnosti u kojem se djeca kreću neoprezno i nepromišljeno i stoga upadaju u nevolju. (Zima, 2001:109)

3.3. Rat kao fantastika

Fantastična književnost oduvijek je zbog svojeg načina pripovijedanja privlačila djecu na čitanje. Djeca zbog svoje sklonosti maštanju češće čitaju takva djela, pa je njihova zastupljenost u dječjoj književnosti velika. U vrijeme Domovinskog rata nastaju djela koja osim tematike rata uključuju i motivske fantastične elemente koji dodatno privlače pozornost malih čitatelja. Većina pisaca tog vremena željela je rat prikazati kao nešto nestvarno, nešto što se direktno ne pogađa likove, već im daje ideje da rat vide iz neke druge dimenzije. Djeca koja se u tim djelima susreću s opasnošću rata

dobivaju pomoć fantastičnih likova zbog kojih rat više dobiva ulogu fikcije. Zima (1998) zapaža:

Fantastika u dječjoj književnosti nije isključivo književni fenomen, već se može u određenoj mjeri smatrati načinom sjedinjavanja dvaju svjetova o kojima je već bilo riječi, svijeta zbilje i svijeta priče. Ta su dva svijeta u svijesti djeteta čitatelja jedan jedini, isti svijet, pisanje fantastike jednostavno je autorovo podrazumijevanje te činjenice. (Zima, 1998:44)

U ovoj kategoriji djela osim romana pobrojana je jedna bajka i više pripovijedaka. Redom su to: Nada Iveljić: *Božićna bajka* (1992.), *Čuvarice novih krovova* (1995.), *Dimnjačar i bijela golubica* (1996.), Hrvoje Hitrec: *Smogovci u ratu* (1994.), Milan Taritaš: *Gdje izvire potok* (1995.), Predrag Raos: *Od rata do zvijezda* (1996.), Ivan Kušan: *Koko u Kninu* (1996.), Dunja Kalilić: *Crobinhoodovi* (1997.), Zlatko Krilić: *Krik* (2001.).

Pisci su za vrijeme Domovinskog rata bili okrenuti prema dobrobiti djece koja su u njihovim djelima nalazila utjehu i hrabrost. Nada Iveljić svojim je brojnim djelima svakako prednjačila u tome. Pozornost je posvetila i najmlađima pa je napisala kratku priču u obliku slikovnice *Božićna bajka*. Svi likovi u priči su personificirani. Mjesec i zvijezda Večernjica promatraju crkvicu na brijegu i primjećuju kako je razrušena i kako nitko ne živi u tom mjestu. Mjesec govori o ratu i navodi uzroke zašto je sve tako razrušeno i opustošeno. Zvijezda Večernjica dolazi na ideju obnoviti crkvicu da ne bude pusta i prazna za nadolazeći blagdan rođenja malog Isusa. Životinje iz šume pomogle su u obnovi i samo su još nedostajali ljudi da se ponovno vrate i ispune crkvu veseljem i božićnim pjesmama. U priči se spominje djed koji razumije da su obnovu crkve napravile životinje, no sebe uvjerava kako nije tako, da je sve ipak uređeno rukom ljudi koji su dolazili obnavljati svoje domove. Uz njegovu pomoć i uz pomoć zvona na zvoniku dolaze ljudi i slave Božić tradicionalnim hrvatskim božićnim pjesmama. Težak (1997:43) zaključuje: „Vrlo jednostavna priča, bez komplicirane fabule s jasnom namjerom da ukaže na dobrotu, solidarnost i humanost.“

Tri godine nakon *Božićne bajke* Nada Iveljić objavljuje djelo *Čuvarice novih krovova* (1995). Hranjec (1998b) ovo djelo naziva roman-bajka jer je kroz radnju u kojoj sudjeluju izmišljena bića karakteristična za bajke provučena tema rata. Likovi u djelu su vile tavanjinje koje žive na tavanu ljudi, malena su i sitna, besmrtna stvorenja. Ne izlaze na svjetlost i ne proučavaju život ljudi jer se boje njihove topline. Koriste se

njihovim davno zaboravljenim stvarima pa tako, ovisno o osobinama, svaka vila ima svoje karakteristično ime (Mudra, Biserka, Kao Dijete, Svilena, Dašak, Grofica, Tuga, Sviračica). Prije koncerta vile Sviračice dolazi do tutnjave i grmljavine čijim uzrokom nije bilo vrijeme. Vile su primijetile kako ljudi panično bježe i ostavljaju skoro sve za sobom, a uzimaju samo nužne stvari. Ukazuje se vila Mudra koja im objašnjava kako je počeo rat i kako je njihova uloga ostati u gradu i čuvati kuće, spremiti važne predmete od neprijatelja kako bi ljudi jednog dana kad se vrate imali svoje vrijedne stvari koje su morali ostaviti u žurbi. Zima (1998) ističe kako vile upravo zbog svoje fantastične pojave simbolički čuvaju dijete čitatelja i autoricu od rata, pa je tako fantastika u djelu pridonijela da djelo bude manje strašno, a samim time i više prihvatljivo za male čitatelje. Vile primjećuju ljudsku patnju i počinju intenzivno, malim naporima, zaustavljati prijetnje neprijatelja. Rat je i u njima probudio nagon za preživljavanjem, budući da su i one ostale bez svojih domova. Sve više su se primicale ljudima i željele su im ustrajno pomagati. Njihov napor i istinska želja da pomognu ljudima u nevolji pomogao im je postati čuvaricama novih krovova. Više se nisu morale skrivati od svjetlosti, svaka je vila imala svoj novi dom kojeg je svojim prisustvom ispunjavala mirom i skladom. Pilaš (1998) daje vrijednu kritiku ovog djela:

Knjiga je to osude rata, melem na tešku ranu i pobjeda dobra nad čovjekovim zlim činima. Posebna vrijednost ove knjige uvođenje je novog lika u hrvatsku dječju književnost – vile, čuvarice novih krovova. Ljepoti knjige doprinose izvanredno uspjele ilustracije vila Nevenke Macolić. Bajku o čuvaricama novih krovova rado će čitati djeca, jer je spisateljica stvarno i strašno pretočila u bajkovito pa je na taj način sve ratne surovosti umjetničkim doživljajem približila djetetu. U isto vrijeme to će biti zapis o Domovinskom ratu vrijedan visoke ocjene. (Pilaš, 1998:38)

Težak (1997) zaključuje:

Cijela je priča bajka o Domovinskom ratu, u kojoj u skladu s vremenskom i prostornom neodređenošću bajke, ni agresori ni prognanici nisu imenovani ni narodnosno određeni, no nije teško u bradonjama prepoznati četnike, a u borbama situacije iz ovog rata. (Težak, 1997:43)

Zima (2011) kao kritiku navodi:

Rat izaziva osjećajni preokret u fantastičnom svijetu, ali vilinski svijet ne postaje fantastičan ili idealiziran odraz nefantastičnoga i nesavršenog svijeta u kojemu se konflikti rješavaju ratom, nego fantastična pomoć jednoj od zaraćenih strana. Dijete

kao simbol snažno je istaknuto vilinskim naporom za očuvanje dječjih igračaka kao i simboličnim rođenjem novoga stanovnika gradića nakon završetka rata – dijete ponovno postaje idealiziranim poligonom u koji se upisuju značenja prema želji, u ovom primjeru ideološka (dijete može utjecati na fantastičan svijet koji se odlučno svrstava na njegovu stranu). (Zima, 2011:146)

Iveljić (2005) svoje djelo na kraju opravdava kroz situaciju gdje vila Tuga pronalazi piščeve zapise:

Nakon početnog odobravanja stane kritički razmišljati: Možda će se netko upitati zašto je pisac krvavu ratnu zbilju prenio u izmišljeni svijet? Tešku riječ krvava (valjda sam je upamtila iz novinskih članaka, pomisli) navela ju je na pravi zaključak:

-To je učinio stoga što će, pored ostalih, knjigu čitati i dječaci i djevojčice kojima će oni lakše prihvatiti bajku, jer prenoseći u nestvarno strahote koje su se zbile u stvarnosti, bajka djeluje smirujuće. (Iveljić, 2005:92)

Pripovjedač u elemente bajke unosi realistične detalje koji prikazuju temu rata. Cijela pozadina bajke o vilama tavankinjama donosi neki mir i nježnost koji, iako se spominju strašna razaranja, ne jenjava. Pripovjedač nije zaokupljen neprijateljem i njegovim namjerama. Neprijatelj se spominje kao zlo i misija koju vile trebaju obaviti. Nigdje se ne prikazuje nasilje, vile sve rješavaju mirnim, ali nadasve lukavim putem (bacanje kamenja na bombe usred noći, buđenje neprijatelja zvonom crkve). Postoji određena crno-bijela karakterizacija likova, kako po ponašanju, tako i po fizičkim karakteristikama. Neprijatelj je zao i uništava sve pred sobom, ali i fizički je on velik, crn, tamnih očiju, tamne odjeće. Vile su plahe, ispunjene dobrotom i dječjom naivnošću, u opisu bijela, krhka, malena bića koja doživljavaju metamorfozu čineći dobra dijela. Metamorfozu u smislu da dobivaju novu titulu (Čuvarice novih krovova), više nisu hladna bića, nego topla i više se ne skrivaju od svjetlosti i od ljudi. Zaključak bi bio da iskustvo rata iako bolno i teško, uz zajedništvo i ljubav, prerasta u novi početak, novi život.

Djelo koje je također vezano uz period Domovinskog rata pripovijetka je unutar zbirke *Dimnjačar i bijela golubica*. Književnica Nada Iveljić objavila ju je 1996. godine i nosi naslov *Čarobna zrnca*. Nada Iveljić je duboko proživljavala Domovinski rat, što možemo vidjeti kroz njezina djela u kojima je stalno iznosila taj problem, s jedne strane kao neizbježnu činjenicu hrvatske povijesti, a s druge strane kao poticaj mlađim

generacijama da čuvaju ono što je njihovo i da cijene vrijednost mira. Pilaš (1998) opisuje pripovijetku na sljedeći način:

Optimizmom je prožeta cijela priča u kojoj djeca prevladavaju strah i sve teškoće na koje su nailazili u razrušenom gradu. S pomoću svoga ujaka djeca se sa sela vraćaju u grad i prihvaćaju život ispunjen ljepotama vlastitoga doma. (Pilaš, 1998:38,39)

Pripovjedač opisuje patnju djece koja se boje situacije u kojoj se nalaze. Slike razrušenog grada u njima bude osjećaj nesigurnosti i bola. No, uz pomoć svog ujaka vraćaju se u grad i ponovno žive sretno. Naslov je simboličan i čitatelju na samom početku odaje dojam sretnog završetka. Zrno i u *Bibliji* ima simbol plodnosti i novog života, ali i strpljivosti. Svima nam je poznata biblijska izreka: *Zrno do zrna, pogača, kamen do kamena, palača*. Djeca su svojom strpljivošću i voljom za život ponovno dočekala povratak kući.

U ciklus romana o *Smogovcima* Hrvoje Hitrec uvrstio je i roman *Smogovci u ratu*. Prikaz rata je u ovom romanu doveden do apsurdna gdje je sve moguće riješiti na prijevaru uz pomoć humora i lukavosti. Roman je pisan u deset poglavlja i svako poglavlje čini jednu epizodu. Radnja počinje u domu Vragecovich gdje Pero i Buce kopaju dio dvorišta u kojem se nalazi davno zakopana uniforma i oružje djeda iz Drugog svjetskog rata. U sve to uklopio se i događaj početka rata koji tjera ljude da rade neobične stvari. Susjeda Kata i njezin muž kupuju zalihe hrane, Crni Jack i Kumpić se počinju baviti preprodajom oružja, žene Vragecovich rade u Caritasu i sl. Vragecovi odlaze u rat i kroz radnju se čini kako rat mijenja smjer samo i isključivo zbog njihove prisutnosti jer oni domišljatim idejama spašavaju brojne vojnike i otkrivaju položaje neprijatelja. Svakako najupečatljiviji primjeri tih ideja su Vragecovi preruseni u srpsko putujuće kazalište gdje na prijevaru zatvaraju glavnog vođu neprijatelja i oslobađaju Mazala te Vesnin izum koji smanjuje neprijateljsku vojsku na veličinu malog mrava. Zima (2001) daje zanimljivu kritiku romanu gdje je vidljivo iskreno žaljenje što za vrijeme Domovinskog rata nije bilo više ovakvih djela:

Roman se pokazuje kao zanimljiv eksperiment u kojem se spajaju izuzetno ozbiljna i zahtjevna tematika (rat i njegove manifestacije i posljedice) s humorističkim pristupom, a takav neuobičajen spoj rezultira groteskom i mjestimice prestilizacijom, lakrdijom, karikaturom i apsurdom. Istina je, doduše, da je osnovna intencija ovog romana humoristična, što svakako predstavlja jedan neobičan ali i potencijalno plodan

modus pisanja o ratu u dječjoj književnosti, koji je međutim, ostao usamljenim u hrvatskoj dječjoj književnosti o Domovinskom ratu. (Zima, 2001:112)

Slično zaključuje i Vrcić-Mataija (2018):

Hitrečev roman *Smogovci u ratu* posljednji je autorov nastavak ciklusa o Smogovcima kao i nastavak postmodernističke autorove poetike pri čemu je humor njegov najvidljiviji stilski znak, manifestiran od jezičnih poigravanja, intertekstualnog i intermedijalnog dijaloga, autorefencijalne svijesti o vlastitoj fikcionalnosti djela (autometafikcionalnost), hiperbolizacije, kontrastiranja, govorne karakterizacije likova u čijem se žargonu osjeća jak utjecaj popularne fikcije (nisam čul da ste zvonili, milorde), preko ismijavanja društvenih stereotipa, karikiranja neprijatelja do kritiziranja niza društvenih pojava. (Vrcić-Mataija, 2018:63)

Težak (1997) primjećuje Hitrečevo djelo, no u njemu ne vidi pretjerani odmak od Hitrečeva uobičajenog pisanja romana o Smogovcima:

Sam Hitrec je objasnio: »Humor je najbolje oružje protiv očaja, straha i samoće«. Pretjeranosti i neuvjerljivosti radnje u humorističnom diskursu neće nas zasmetati jer karikirajući i hiperbolizirajući pisci se odmiču od čvrstog tkiva realnosti. Hitrecov način obrade ratne tematike svakako je jedinstven, ali ne znači nikakav iskorak u njegovu stvaralaštvu jer je to samo produžetak prijašnjega autorova pisanja. (Težak, 1997:47)

Zbirka pripovijedaka *Gdje izvire potok* napisao je pisac Milan Taritaš poznat otprije po svojoj izuzetnoj poetizaciji. Idrizović (1984) opisuje njegovu zbirku pjesama *Medaljoni* čiji bi opis stila odgovarao i zbirci pripovijedaka *Gdje izvire potok*:

U pjesmama ove zbirke ima bogatog doživljavanja igre, omamljujućih pjesničkih proplamsaja, čudesnih boja i oblika koji misao i emociju prenose živim tempom, dinamičnim prizorima, vizuelnom reljefnošću i ritmikom. Unošenje ironijskog elementa produbljuje značenje Taritaševe pjesničke riječi, povremeno prekidajući misaoni kontinuitet govorenja o djeci (odrasli nisu djeca i ne praštaju lako). Tihi ugođajni tonovi intimnog dječjeg svijeta pridonose da ovo pjevanje bude prihvaćeno kao izvorno i dopadljivo, naročito u vrijeme pojave bučnih avangardista, jezičkih »ludista« i blještavih truba dječjeg pjesništva. (Idrizović, 1984:266)

Taritaš je u svojoj zbirci pripovijedaka ispričao niz priča što tradicionalnog karaktera (*Vrapci se žene, Božićnica*) gdje prepričava narodne običaje, što vlastitih sjećanja iz djetinjstva (*U školi, Dva brata oblaka, Obuvena riba*) gdje se prisjeća svojih školskih

dana i dogodovština koje su mu dugo ostale u sjećanju. Brojne je prizore upriličio kroz priču pčele Smjelice i njezinih dogodovština. Upravo gore navedene karakterne osobine piščeva pisanja vidljive su i u ovoj zbirci koja je prepuna boja, mirisa i okusa upravo zbog piščeva stila pisanja. Prisutnost teme rata vidljivo je u priči *Petrovača* gdje praunuka pčelice Smjelice nalazi stablo stradalo u ratu na izmaku života. No, iznimno plemenita pčelica odlazi matici po lijek za stablo. U radovima Pilaš (1997, 1998) interpretira ovo djelo kao djelo s naznakama teme Domovinskog rata iako se on direktno ne spominje.

Predrag Raos, također je napisao djelo fantastičnog karaktera na temu Domovinskog rata – *Od rata do zvijezda*. Pisac je roman posvetio Mihaeli, djevojčici od osam godina koja je tijekom rata naučila davati i biti velika. Fabula počinje prikazom obitelji gdje žive otac, majka, baka i dvoje djece, dječak i djevojčica. Otac se vraća s bojišnice, ali se uskoro ponovno vraća. Svojoj obitelji govori o teškim trenucima koje pamti, što u dječaku koji ima pripovjedačku ulogu u romanu budi razmišljanja. Dječak se u jednom takvom razmišljanju dotaknuo teme o poginulima:

Kao da mi se u glavi stvorila crna mrlja, pa rasplinula. Nisam volio o poginulima. Koliko bi bolje bilo da ginu samo oni s druge strane, kao u stripu, ali i oni ne sasvim zapravo, samo da se vratiš na početak, i opet su živi. Ili još bolje, da ne gine nitko. Samo da ih dobro izbubetamo, kao one hulje iz b razreda, kad ih raspalimo ravnalom, da vide sve zvijezde i onda nama odmah ograne sunce. (Raos, 1996:9)

U piščevu pristupu vidi se izrazita stereotipnost u prikazu žena u odnosu na muškarce, gdje već i dječak preispituje sestrine odluke i smatra ju nedoraslom za ozbiljna razmišljanja. Obitelj je primorana bježati bez glave obitelji. U svoj toj zbirci dječak ima očevu sliku pred očima koja mu govori da čuva sestru. Dječak i djevojčica se sakriju u neki nepoznati prostor kojem ne poznaju podrijetlo i tamo susreću prijatelje. Nedugo zatim, djeca se nalaze u svemiru, točnije dolaze na planet koji je prazan jer se na njemu vodio rat i svi su otišli. No, djeca to otkrivaju tek na kraju, od jednog neobičnog bića. Cijelo vrijeme nalaze se u nekom neobičnom prostoru koji ima razne prostorije koje se otvaraju ovisno o dječjim željama, isto je i s hranom. Čudovište im je ponudilo opciju da žive na tom planetu daleko od rata i zlih ljudi. No, djeca su se željela vratiti kući. Dječak je čudovištu objasnio da svoj dom ne želi mijenjati:

Rekao sam mu: »Dali ste nam više od svog planeta. Dali ste nam naš planet, jer ste nas naučili da ga čuvamo. Dovedite ovamo što više djece, kao što ste i nas doveli, neka

vide. Možda nam to pomogne da nikad ne doživimo vašu sudbinu. I dovedite djecu sa svih planeta galaksije. Tako ćete spasiti mnoge, mnoge planete. Ovaj je planet najkorisniji kad na njemu ne živi nitko. Možda je i on poginuo da bi drugi mogli živjeti. Napokon, baš je zbog njega galaktičkim zakonom i zabranjen rat.« (Raos, 1996:167)

Zima (2011) smatra kako je Raos napravio odmak u djelima o Domovinskom ratu jer o njemu progovara na drugačiji način:

Od rata do zvijezda nema djecu heroje koji rješavaju rat (kao što je slučaj s Hitrecovim i Kušanovim romanom), odnosno slabije koji se suprotstavljaju višestruko nadmoćnijem okrutnom neprijatelju i pobjeđuju ga (kao u *Crobinhoodovima* i *Čuvaricama novih krovova* i to zbog svoje ideološke ispravnosti i pripadnosti „pravoj“, „našoj“ strani u ratnom sukobu. Upravo suprotno: Raosovi dječji likovi instinktivno shvaćaju pogrješnost rata i rješavanja problema ratnim sukobom. (Zima, 2011:146,147)

Raos na početku romana daje prikaz obitelji čija se slika može preslikati na svaku tadašnju obitelj zbog situacije rata. Zato je u romanu, od samog početka vidljiv stereotipni pogled na ženu i patrijarhalni odnos u obitelji. Otac odlazi u rat, automatski glava kuće postaje dječak, jer je muško. Klasičan prikaz obitelji, Raos presijeca mističnim nestankom djece u svemir na nepoznati planet. Odlazak na drugi planet pripovjedač objašnjava kartom za bijeg od rata. Dječja družina, koja se razlikovala i u godinama i u stavovima, zajednički donosi zaključak kako rat jest ružan, ali bijeg od odgovornosti jest još ružniji. Prazan planet kao simbol ljudske slabosti i potrebe za destrukcijom u njima budi osviještenost da je dom samo jedan i da ga treba čuvati. Djeca nisu u direktnom kontaktu s ratom, niti su njezini aktivni sudionici koji se bore, kao na primjer u romanima *Koko u Kninu* i *Smogovci u ratu*. U ovom romanu djeca su aktivni promatrači koji uviđaju zlo koje dolazi s ratom i šalju poruku da se ratom ne rješavaju problemi.

Drugačiji pogled na rat imao je i književnik Zlatko Krilić u romanu *Krik*. Sam naslov asocira na slavno likovno djelo Edvarda Muncha, što otkriva Krilićev odnos prema ratu i narativno-stilske komponente koje će obilježiti njegov roman. Hranjec (2012) se u pogovoru kritički obraća prema djelu:

Roman je krik između svjetla i tame, to jest kao književno svjedočenje o čovjekovu opredjeljenju. (...) Djelo je isto tako knjiga o oprostima i lišavanju mržnje, o izlasku iz

tame i zla upravo stavom „biti iznad“; upravo to postignuće za svojevrsnom superiornošću (dobra nad zlim) iskupljuje i spašava. (...) Napokon, Krik je u kontekstu poetike hrvatske dječje književnosti iznimno duboko i – potrebno djelo. Autor je pokazao da je upravo Biblija velika (pisana) učiteljica života, kao neiscrпно vrelo vrlina. (Krilić, 2012:139)

Djelo započinje isječkom iz *Biblije*, iz *Mudrosne knjige o Jobu*. Roman je podijeljen na dva dijela. Prvi dio iznosi dječakov bijeg i borbu za život pored neprijatelja, a drugi dio prikazuje dječakov susret sa Svjetlošću koja ga izvodi na pravi put daleko od neprijatelja i zla. Krilić je uz biblijske i filozofske elemente unio realistične prikaze dječaka koji bježi pred neprijateljem. I sam Hranjec (2012) u pogovoru navodi kako je djelo nastalo kasnije nakon rata te da je zbog toga puno dubljeg i snažnijeg značenja jer je pisac promišljao o svakom detalju koji je želio prenijeti čitateljima. Na prilično filozofskoj podlozi razmišljanja, temu rata prikazao je kao svakodnevnu čovjekovu borbu koja ponekad djeluje bezizlazno, pogotovo ako je u takvoj situaciji čovjek sam. Težak (1997) djelo opisuje kao veoma kvalitetan primjer romana o Domovinskom ratu:

Sav užas ratnih strahota, nadčovječne muke preživjelih sazeo je autor u krik kao duboki doživljaj tragičnosti povijesnog trenutka u kojemu i najneviniji poput djece podnose neviđene žrtve. Usprkos tome što je dječak jedini lik romana i što je fabula vrlo labava, autor uspijeva ostvariti izuzetno napeto kazivanje izmjenama dječakovih klonuća i gotovo nadljudske snage, izmjenama dvaju dječakovih karakternih slojeva: sloja infantilnosti i sloja preuranjene, nenadane zrelosti pospješene nagonom očuvanja života, prikazima njegovih unutrašnjih proživljavanja, strahovanja, slutnji, strepnji, nade, vjere, priviđenja, a naročito dočaravanjem straha kao osnovnog osjećaja što stalno prati dječaka varirajući u svojim dimenzijama. (Težak, 1997:48)

Zima (2001) Raosa i Krilića sagledava kao pojedince koji su napravili odmak od klasičnog fantastičnog romana:

Naravno, inicijativna je naravna situacija i kod Raosa i kod Krilića analogna spomenutoj shematizaciji, ali je narativni razvoj originalan i nepredvidljiv: obojica, naime, fantastiku primjenjuju da bi književnost o ratu preoblikovali u istraživanje mogućnosti pripovijedanja o ratu, i posebno, narativnog rješavanja konflikta između pojma stvarnog rata (koji su doživjeli u izvan-književnoj stvarnosti početkom devedesetih godina 20. stoljeća) i ideje o ratu, rata kao društvenog fenomena. (Zima, 2001:116)

Krilić je odabrao originalan naslov za roman jer je ljudima u Domovinskom ratu nedostajao krik koji bi prikazao izlaz na pravi put. Ljudi su bili u opasnosti, ostajali su bez domova i bila im je potrebna pomoć. Svakako postoji poveznica s likovnim djelom jer i roman prikazuje ljudsku vrstu koja je nadjačana egzistencijalnim strahom i tjeskobom vremena u kojem se nalazi. Čovjek postaje malen kada je situacija u kojoj se nalazi bezizlazna. Krilić se ovdje okreće vjerskom trenutku i unosi Svjetlost, *Bibliju*. Ti vjerski elementi dječaka izbavljaju iz Tame. Vrhunac romana je prikaz večere, gdje dječak oblači odijelo dječaka kojeg su ubili, jede hranu koju je obitelj prije dolaska neprijatelja odlučila jesti. Oblačenje svečane bijele odjeće i blagovanje za stolom podsjećaju na prikaz Posljednje večere. Dječak obeshrabren i preplašen želi sebi priuštiti još jedan topli obrok u svečanoj odjeći jer ne zna hoće li mu to možda biti i zadnji.

Roman je iznimno složen jer istovremeno ujedinjuje filozofske, biblijske i realistične ideje koje bismo mogli tumačiti i svaku za sebe. Prvi dio romana je zbog narativno-stilskih komponenti i radnje djeci vjerojatno razumljiviji, dok je drugi dio više simboličan i mali čitatelji ga razumijevaju zasigurno mnogo više na konkretnoj razini, dok se bi o dubljem smislu bili dobro s njima razgovarati i tumačiti im simbole koji se pojavljuju.

Ivan Kušan je poput Hitrecovih *Smogovaca* napisao serijal knjiga o Koku, pa je tako nastalo i roman *Koko u Kninu* gdje već sam naziv otkriva ratnu tematiku djela, s obzirom na grad Knin koji je slavan zbog oslobođenja od neprijatelja u Domovinskom ratu, 5.8.1995. Roman prikazuje odlazak djevojčice Marice od kuće zbog straha od popravnog iz matematike. Kao njezina simpatija i jako dobar prijatelj prati ju dječak Božo. No, kako Koku ništa ne može izmaknuti, on ubrzo otkriva sestrin nestanak i kreće u potragu za njom. Igrom slučaja djeca odlaze u zaraćeni Knin gdje pronalaze četu 'ribića' koji su zapravo neprijatelji. Roman je veoma složen jer fabularni ustroj prati niz situacija paralelno, npr. što rade 'ribići', gdje su djeca, Zlatkov 'odlazak' u Istanbul, 1089. godinu i snijeg na Dinari, neobičnu životinju Cvikija, traženje blaga i dr. No, pripovjedač je na kraju romana prikazao odlazak djece na Tvrđu uz pratnju hrvatske vojske, gdje je simbolički želio dočarati pobjedu hrvatske vojke kao na dan oslobođenja Knina. Simbolika tog događaja je važna za pripovjedača, no taj važni povijesni trenutak on modificira za male čitatelje pa umjesto junačkih pjesama, vojska pjeva: „Marica i Božo, zaljubljeni par!“ Tek po datumu koji pisac ostavlja na kraju

romana možemo sa sigurnošću potvrditi kako je riječ o Domovinskom ratu, 5.8.1995. (Oluja, oslobođen Knin, danas se slavi kao Dan pobjede). Hranjec (1998a) primjećuje složenost romana i smatra kako zbog svoje zapetljane fabule ne može do kraja biti shvaćen kod malih čitatelja:

Osobito je dvojbena motivacijski sustav, temeljen na slučajnostima i nevjerojatnostima kojih je odviše na jednom mjestu. Ako li i ove autorove zamišljaje protumačimo kao poigravanje poetikom krimića, pitanje je ipak hoće li mali čitatelj razumjeti sve one motivacijske zaplete i rasplete. (Hranjec, 1998a:22)

Zima (2001), također daje oštru kritiku djela s obzirom na njen sadržaj:

Koko u Kninu doima se poput skice, niza nepovezanih bilješki u koje se, uz mnoštvo ponavljanja, grotesknih obrata, karikiranih i stiliziranih likova, rat uvlači kao kolektivni spoznajni teret; nema, naime, sumnje da je potrebno vrlo široko poznavanje društvenog, povijesnog i lokalnog konteksta da bi se iz aluzivnih i karikiranih situacija koje pripovjedač niže jednu za drugom gotovo proizvoljno, bez međusobne logične veze, iščitala veza s Domovinskim ratom u Hrvatskoj s početka devedesetih godina 20. stoljeća. Ujedno, razlomljenost naracije, neprestano ponavljanje situacija i događaja o kojima se već pripovijedalo, nekoherentni likovi poznatih malih junaka i fabularna alogičnost čine ovaj roman i teško čitljivim i teško prohodnim, usprkos autorovim naporima da dinamizira pripovijedanje neprestanim uvođenjem novih momenata i "preskakivanjem" s pojedinog fabularnog toka na druge. (Zima, 2001:114, 115)

Roman je alegoričan i fabularni ustroj je složen. Kušan je problematiku rata želio riješiti povezivanjem davne legende o kralju Zvonimiru s pričom o Istanbulu koji je zapravo prikriveni Beograd. Kroz niz narativnih presjeka unosi karikature (prikaz neprijatelja), groteske (neprijatelj), fantastične elemente (neobična životinja Cviki) koji su se redali jedan za drugim što čitatelj ne može do kraja razumjeti, budući da je riječ o nanizanim pripovjedačevim refleksijama koje se brzo izmjenjuju. Roman po svojim narativno-stilskim komponentama i alegoričnosti te prikazu nepovezanih bilješki podsjeća na Marcela Prousta koji je u svojem romanu *U potrazi za izgubljenim vremenom* nizao sjećanja na djetinjstvo često bez smislene povezanosti, što iziskuje trud za potpuno razumijevanje iznesenog. Roman bi bio razumljiviji da je pripovjedač smisljeno povezo situacije i događaje koji čine fabulu te osmislio poglavlje u kojem bi naveo zašto u romanu povezuje 1089. godinu, snijeg na Dinari u kolovozu i Istanbul.

Roman Dunje Kalilić *Crobinhoodovi*, veoma je zanimljivog naziva koji je usko vezan uz značenje naslova slavnog djela europske književnosti *Robin Hood*. No, kako književnica piše o spašavanju Hrvatske kroz lik hrabrog mačka prozvanog Crobin Hood, ime je modificirala i autentično iskoristila u djelu. Ivanišević (1997) u predgovoru samog djela uspoređuje bajkovitost djela s Andersonovim bajkama koje žive i danas:

Uranjajući u tragiku događaja, spisateljica nas andersenovskim zamahom, bježeći od doslovne bajkovitosti uvodi u obitelj životinja, i to pseći i mačji svijet. (...) I kao što je Robin Hood bdio nad potlačenima, ona će Mačka, spremnog na žrtvu da bi im pribavljao hranu i udaljavao neprijatelja, nazvati Crobin Hood, da bi na kraju cijela „obitelj“ dobila taj naziv. (Kalilić, 1997:8)

Radnja romana smještena je u Dubrovnik u vrijeme bombardiranja kad ljudi masovno napuštaju grad uzimajući samo nužne potrepštine, a ostavljajući životinje na milost i nemilost sudbine. Sveznajući pripovjedač donosi radnju romana. Tako kreće priča o psu Ćori čija obitelj želi da pođe s njima, no on odbija i ostaje kod kuće. Njemu se pridružuje susjedni pas Ado, ranjena mačkica Maja, ranjeni pas Lujo, mačka Čina i mačak Tigar. Tigar služi u vojsci i Čina vjerno očekuje njegov povratak, budući da očekuju prinovu. Cijeloj toj grupi pada u oči Mačak koji se uvijek iznova pojavljuje i izaziva strah. Mačka Maja potajno gaji osjećaje prema njemu, no potiskuje iz eksplozivnim stavom kriveći ga da je on neprijatelj. Na kraju romana shvaća kako je on cijelo vrijeme njima pomagao noseći hranu i tjerajući neprijatelja. Mačak je sam sebe zvao Robin Hood, no Maja ga je nazvala Crobin Hood, što mu se svidjelo. Kraj romana je veoma upečatljiv zbog simbola lista vinove loze. Sve životinje potpisale su se na list vinove loze jer ga je Maja smatrala simbolom vječnog života jer dok padne na zemlju posmeđi kao zemlja i postaje dio nje, odnosno postaje vječno. Zima (2001) djelo naziva stilizirano-idealiziranom fantazijom o ratu gdje životinje poprimaju ljudske karakterne osobine uz koje se čitatelj veže tokom čitanja:

Životinje tako dijelom zadržavaju svoje animalističke karakteristike (način kretanja, način osjetilne percepcije, instinkti), dok drugim dijelom preuzimaju ljudsko razmišljanje i reagiranje (rodoljublje, ideološka percepcija svakodnevice), što rezultira snažnom ideologizacijom književnog svijeta, a iz čega slijedi i stilizirana i shematizirana interpretacija rata. (Zima, 2001:113)

Sama fantastičnost romana očituje se u životinjama koje su glavni likovi i čiji je prikaz antropomorfiziran. Svaka životinja ima razvijen osjećaj empatije i pripadnosti svojoj obitelji u kojoj živi i prijateljima za koje brine. Rat je u romanu prikazan kao zlo, no situacije borbi i neprijatelj, ne opisuju se. Svo zlo rješava mačak koji postaje simbolom hrvatske vojske koja se brinula i borila za hrvatski narod. U naslovu je vidljiva izrazita povezanost s domovinom (prefiks cro), pa možemo zaključiti kako autorica Kalilić povezuje junaštvo hrvatske vojske s Robin Hoodom kojeg poznajemo kao junaka u borbi protiv nepravde. Samim time vidljiva je izrazita rodoljubnost. Naslov je također simboličan, kao i u romanima *Krik* ili *Koko u Kninu*. Odnosno, životinje, iako različite, zajedno su činile obitelj i borile su se protiv zla da bi na taj način pomogle da se njihove obitelji prije vrate. Tako su i hrvatski vojnici, iz raznih dijelova Hrvatske, zajedno činili obitelj u borbi protiv zla. Mogli bismo zaključiti da su Crobinhoodovi zapravo simbol hrvatske vojske.

4. ZAKLJUČAK

Brojni autori hrvatske književnosti unatrag posljednjih gotovo već 30 godina okušali su se u pisanju djela za djecu i/ili mlade s tematikom Domovinskoga rata. Danas su takva djela prije svega svjedoci teškog vremena i okolnosti kroz koje su ljudi i djeca prolazili. Brojni književnici tog vremena razmišljali su o djeci koja su se mogla i trebala sroditi s takvim djelima, kao i potražiti utjehu u kontekstu teških životnih okolnosti. 20-ak književnika u ranim je godinama početka Domovinskog rata prionulo pisanju dječje ratne proze. Te književnike danas prepoznajemo kao svojevrsne sudionike Domovinskog rata upravo zbog povijesne i praktične važnosti njihovih djela kojima su na vjeran način prikazali događaje i stanje društva onog vremena. Naravno, broj takvih djela je u kontekstu ukupnosti suvremene dječje književnosti relativno mali, no svakako čine zasebnu skupinu djela namijenjenih djeci sa specifičnom tematikom. Književnici kao što su (Hrvoje Hitrec, Maja Gluščević, Stjepan Tomaš, Dunja Kalilić, Zlatko Krilić, Ivan Kušan, Vladimir Tadej, Nikola Pulić, Nada Iveljić, Predrag Raos i drugi) pretežno su pisali romane – poetički gledano, to je razumljivo i logično s obzirom na intenciju vjernog prikazivanja likova i situacija. No isto tako pisale su se i slikovnice (Nada Iveljić), crtice (Mladen Kušec) i pripovijetke (Nada Iveljić, Milan Taritaš) koje su također svojom kvalitetom vrijedne da ih se pamti, ali i danas čita.

Književnici su ovaj rat prikazali na nekoliko načina. Jedni su pribjegli ideji rata u kojoj se očituje stav da djeca brže odrastaju i sazrijevaju jer su primorana na to teškim okolnostima. To su djela u kojima se ne prikazuju krv i nasilje, već se pokazuju nerijetko stvarni događaji više ili manje modificirani u književne priče (Stjepan Tomaš, *Mali ratni dnevnik*, Mladen Kušec, *Ubili su mi kuću*). Druga grupa književnika smatrala je su kako će djeca najbolje shvatiti ratne okolnosti i pomiriti se s nužnom činjenicom rata ukoliko im se podastru pustolovni likovi koji će svojom iznimnom hrabrošću rješavati ratne probleme (Nikola Pulić, *Čuvari amfora*, Vladimir Tadej i Hrvoje Hitrec, *Kanjon opasnih igara*). Najviše književnika, ipak, rat je željelo prikazati kao svojevrsnu fikciju gdje svoje likove šalju u svemir, teleportiraju ih u prošlost i slično, sve s ciljem prikazivanja ratne problematike na što manje izravan i okrutan način (Predrag Raos, *Od rata do zvijezda*, Ivan Kušan, *Koko u Kninu*).

U nekoliko romana dijete je glavni lik koji progovara o problemima u kojima se nalazi u prvom licu (Nada Iveljić, *Marijina tajna*, Stjepan Tomaš, *Mali ratni dnevnik*). Većina romana prikazana je kroz sveznajućeg pripovjedača koji iznosi dječje probleme (Maja Gluščević, *Ivin Vučko*, *Bijeg u košari*, Nikola Pulić, *Čuvati amfora*, Hrvoje Hitrec, *Smogovci u ratu*, Dunja Kalilić, *Crobinhoodovi*, Predrag Raos, *Od rata do zvijezda*). Ovisno o narativno-stilskim komponentama i fabularnoj složenosti, književnici koriste različite stilove kojima žele situacije prikazati ovisno o prvotnoj zamisli romana. Svakoj prezentiranoj priči pokretač je rat koji se manifestira kroz odnos likova prema ratu i prema ratnom kontekstu. Kod nekih je tema rata prikazana kao mirno i tiho protestiranje s dozom vjere u bolje sutra (Nada Iveljić, *Čuvarice novih krovova*), a kod nekih je to jasan bunt protiv neprijatelja (Stjepan Tomaš, *Mali ratni dnevnik*).

Fenomenologija dječje književnosti s temom Domovinskoga rata svakako je već zamijećena i izučavana. Brojni su znanstvenici i kritičari posegli za pisanjem radova o djelima dječje književnosti koja se bave tematikom Domovinskog rata. Istraživači su ova djela ocijenili kao iznimno važna za književno-kulturi period koji predstavljaju. Iako se radi o dosta osjetljivoj problematici s obzirom da je u pitanju rat, znanstvenici i kritičari nisu bili subjektivni do te mjere da ne bi zamjećivali i nedostatke nekih romana. Ti nedostaci najčešće su se očitovali kao prevelika fabularna složenost (Zlatko Krilić, *Krik*, Ivan Kušan, *Koko u Kninu*) ili kroz stiliziranu karakterizaciju dječjih likova (Maja Gluščević, *Ivin Vučko*, Nikola Pulić, *Čuvari amfora*). Kritičari (Zima, Težak) su smatrali kako ne postoji određeni odmak djela nastalih nakon Domovinskog rata, obzirom na Drugi svjetski rat. Zima (2001) zaključuje kako je razlika između dva tematska kruga o dva rata kontekstualna, a ne književno-strukturalna, odnosno djela koja pripadaju tematskom krugu Domovinskog rata po svojoj strukturi se uvelike ne razlikuju od djela Drugog svjetskog rata. Također, od isključivo realističkih djela nastalih nakon Drugog svjetskog rata, u kasnijem razdoblju – dakle, u djelima koja govore o Domovinskom ratu – značajan je broj književnika koji tematiku rata dopunjuju temama odrastanja, pustolovnim i fantastičnim temama, što ta djela čini zanimljivijim prihvatljivijim dječjim čitateljima.

Važno mjesto koje neka od navedenih djela imaju u oblikovanju kanona hrvatske dječje književnosti vidljiva je i kroz uključenost pojedinih naslova u lektiru (*Božićna bajka*, *Čuvarice novih krovova*, *Mali ratni dnevnik*).

Smatram da su književnici koji čine tematski krug Domovinskog rata obilježili dječju suvremenu književnost uopće te da su bili poticaj kasnijim književnicima koji su se okušali u poratnom pisanju dječje književnosti. Ratno iskustvo je svakako obilježilo i poslijeratne godine na način da je indirektno utjecalo i namotivsko-tematski ili idejni aspekt dječje književnosti.

LITERATURA

a)

1. Gluščević, M. (1994). *Ivin Vučko*. Zagreb: Alfa.
2. Gluščević, M. (2009). *Bijeg u košari*. Zagreb: Školska knjiga.
3. Hitrec, H. (1994). *Smogovci u ratu*. Zagreb: AGM.
4. Hitrec, H., Tadej, V. (1994). *Kanjon opasnih igara*. Zagreb: Mosta.
5. Iveljić, N. (1992). *Božićna bajka*. Zagreb: Tipex.
6. Iveljić, N. (1995). *Marijina tajna*. Zagreb: Mosta.
7. Iveljić, N. (1996). *Dimnjačar i bijela golubica*. Zagreb: Školske novine.
8. Iveljić, N. (1998). *Želiš li vidjeti bijele labudove?*. Zagreb: Tipex.
9. Iveljić, N. (2005). *Čuvarice novih krovova*. Zagreb: Tipex.
10. Kalilić, D. (1997). *Crobinhoodovi*. Split: Marjan knjiga.
11. Krilić, Z. (2012). *Krik*. Zagreb: Alfa.
12. Kušan, I. (1996). *Koko u Kninu*. Zagreb: Znanje.
13. Kušec, M. (1991). *Ubili su mi kuću*. Zagreb: Mladost.
14. Pulić, N. (1992). *Strah me, mama*. Zagreb: Mladost.
15. Pulić, N. (1994). *Čuvari amfora*. Zagreb: Alfa.
16. Raos, P. (1996). *Od rata do zvijezda*. Zagreb: Trgo-rast.
17. Taritaš, M. (1995). *Gdje izvire potok*. Zagreb: Alfa.
18. Tomaš, S. (1993). *Mali ratni dnevnik*. Zagreb: Alfa.

b)

1. Berk, Laura E. (2015). *Dječja razvojna psihologija*. Zagreb: Naklada Slap.
2. Crnković, M. (1973). *Dječja književnost*. Zagreb: Školska knjiga.
3. Hameršak, M., Zima, D. (2015). *Uvod u dječju književnost*. Zagreb: Leykam international.
4. Hranjec, S. (1998a). Djetinjstvo zasuto granatama (Domovinski rat u hrvatskom dječjem romanu). U Javor, R., *Odrastanje u zrcalu suvremene književnosti za djecu i mladež* (str. 18-24). Zagreb: Knjižnice grada Zagreba.
5. Hranjec, S. (1998b). *Hrvatski dječji roman*. Zagreb: Znanje.
6. Idrizović, M. (1984). *Hrvatska književnost za djecu: Sto godina hrvatske dječje knjige*. Zagreb: Matica hrvatska.

7. Majhut, B. (2008a). *Periodizacija hrvatske dječje književnosti i književnosti za mladež od 1919.* Kolo, 3-4, 180-212, <http://www.matica.hr/kolo/309/periodizacija-hrvatske-djecje-knjizevnosti-i-knjizevnosti-za-mladez-od-1919-20527/>. Pristupljeno 22. veljače 2020.
8. Majhut, B. (2008b). *Uvodna razmatranja o hrvatskom dječjem romanu.* Hrvatska misao: časopis za umjetnost i znanost, 1(33), 65-74 .
9. Nemeč, K. (2003). *Povijest hrvatskog romana od 1945. do 2000. godine.* Zagreb: Školska knjiga.
10. Pilaš, B. (1997). *Tragom hrvatske književnosti za djecu u 1995. godini.* U Javor, R., *Dječja knjiga u Hrvatskoj danas: Teme i problemi* (str.25-35). Zagreb: Knjižnice grada Zagreba.
11. Pilaš, B. (1998). *Domovinski rat u hrvatskoj prozi za djecu.* U Javor, R., *Odrastanje u zrcalu suvremene književnosti za djecu i mladež* (str. 32-39). Zagreb: Knjižnice grada Zagreba.
12. Pogačnik, J. (2009). *Usponi, padovi i konačno dobri radovi.* Hrvatska revija, 3, 55-64, <http://www.matica.hr/hr/355/usponi-padovi-i-konacno-dobri-radovi-21076/> . Pristupljeno 22. veljače 2020.
13. Težak, D. (1991). *Hrvatska poratna dječja priča.* Zagreb: Školska knjiga.
14. Težak, D. (1997). *Prozna djela dječje književnosti s tematikom Domovinskog rata.* U Javor, R., *Dječja knjiga u Hrvatskoj danas: Teme i problemi* (str. 42-50). Zagreb: Knjižnice grada Zagreba.
15. Težak, D. (1998). *Tematske smjernice u svjetskoj književnosti za mladež.* U Javor, R., *Odrastanje u zrcalu suvremene književnosti za djecu i mladež* (str. 10-14). Zagreb: Knjižnice grada Zagreba.
16. Vrcić-Mataija, S. (2018). *Hrvatski realistični dječji roman. (1991.-2001.).* Zadar: Sveučilište u Zadru.
17. Zima, D. (1998). *Fantastika u suvremenoj hrvatskoj dječjoj prozi.* U Javor, R., *Odrastanje u zrcalu suvremene književnosti za djecu i mladež* (str. 40-50). Zagreb: Knjižnice grada Zagreba.
18. Zima, D. (2001). *Hrvatska dječja književnost o ratu.* Polemis, 2, 81-122 .
19. Zima, D. (2011). *Kraći ljudi: Povijest dječjeg lika u hrvatskom dječjem romanu.* Zagreb: Školska knjiga.

IZJAVA O SAMOSTALNOJ IZRADI RADA

Ja, Valentina Grdenić, OIB: 06174085193, izjavljujem da sam samostalno napisala ovaj diplomski rad na temu *Hrvatski dječji roman s tematikom Domovinskog rata* uz mentorstvo izv. prof. dr. sc. Andrijane Kos-Lajtman.

Potpis:
